

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Skolans mångtydiga grund

*En intervjustudie om sju gymnasielärares uppfattningar gällande begreppet demokrati i läroplanen
GY11*

Mersija Fetibegović och Simon Strömberg

Kurs: LAU395

Handledare: Ulrika Lagerlöf Nilsson

Examinator: Pia Lundqvist

Rapportnummer: VT14-1100-01

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom Lärarprogrammet LP01

Titel: Skolans mångtydiga grund: En intervjustudie om sju gymnasielärares uppfattningar gällande begreppet demokrati i läroplanen GY11

Författare: Mersija Fetibegović, Simon Strömberg

Termin och år: VT 2014

Kursansvarig institution: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Handledare: Ulrika Lagerlöf Nilsson

Examinator: Pia Lundqvist

Rapportnummer: VT14-1100-01

Nyckelord: lärare, uppfattningar, demokrati, GY11, läroplansformuleringar

Syftet med studien var att redogöra för hur sju lärare i Göteborgsområdet uppfattar formuleringar kring begreppet demokrati i läroplanen för gymnasieskolan 2011 (GY11). Syftet motiverades mot bakgrund av att läroplanen betonar begreppet demokrati, utan att ha någon uttalad definition av det. Ytterligare ett syfte var att undersöka hur lärarna uppfattar att de tillämpar begreppet demokrati samt att redogöra för hur lärarna motiverar tillämpningen av begreppet demokrati i sin verksamhet. De frågor som ställdes handlade om hur lärarna tolkar begreppet demokrati såsom det är definierat i läroplanen GY11, vilka uppfattningar lärarna har om sin tillämpning av begreppet i verksamheten samt hur lärarna motiverar tillämpningen av demokrati i verksamheten. Kvalitativa samtalsintervjuer genomfördes för att blotta uppfattningar gällande demokratiformuleringarna i GY11 och för att presentera hur lärarna argumenterar för demokrati i verksamheten. Resultatet visade att lärarna uppfattade demokrati i läroplanen som yttrandefrihet, medbestämmande, ett öppet diskussionsklimat, jämlikhet, rättvisa, representation och rättssäkerhet. Begreppet ansågs tillämpas via dialog, medinflytande, utvärderingar, bestämda och fria gruppindelningar, klass- och elevråd med protokollföring och med hjälp av diskussioner. Lärarna kunde motivera sin tillämpning av demokrati utifrån styrdokument, att det ansåg det något naturligt och något att slå vakt om. Demokrati skulle även fungera som ett motgift mot auktoritära krafter. Slutligen användes Foucaults teori om makt och disciplinering i diskussionen och slutsatsen löd att lärarnas demokratitolkningar kan påverka deras maktposition i klassrummet. Med tanke på den mångfald som visats i studien av lärarnas uppfattningar undrar vi om en likvärdighet i skolans demokratiuppdrag är möjlig att uppfylla. Studien är relevant för blivande lärare i den meningen att den blottlägger vilka uppfattningar som är rådande gällande det begrepp som utgör grunden för det svenska skolväsendet.

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Disposition	2
1.3. Bakgrund	3
1.3.1 GY11 om demokrati	5
1.4 Teori	6
1.5 Tidigare Forskning	7
1.6 Metod	10
1.7 Material	10
1.8 Intervjuguide	11
2 Resultat	12
2.1 Tema 1: Uppfattningar om begreppet demokrati i GY11	12
2.1.1 Demokratins innebörd	12
2.1.2 Konflikter mellan demokrati och mänskliga rättigheter	14
2.1.3 Elevernas rättigheter	15
2.1.4 Elevernas skyldigheter	16
2.2 Tema 2: Lärarnas uppfattningar om begreppet demokrati i verksamheten	18
2.2.1 Demokratiska arbetsformer	18
2.2.2 Hanteringen av den ”odemokratiske” eleven	21
2.2.3 Förmedling av demokratiska värderingar och förbereda elever att delta i demokratiska beslutsprocesser	23
2.3 Tema 3: Lärarnas motiveringar för demokrati i verksamheten	25
2.3.1 Varför demokrati i undervisningen	25
2.3.2 Det primära gällande demokrati	27
3 Sammanfattande diskussion	28
Käll- och litteraturförteckning	
Bilaga 1 - Missiv till lärare	
Bilaga 2 - Intervjuguide	

1. Inledning

Demokrati har blivit vår tids mest värdeladdade, men också missbrukade ord, ett ord som tycks kunna ge legitimitet åt strängt taget vilken handling som helst på den politiska arenan.¹

Så säger Kurt Liljequist, utbildningsledare inom statlig skolläroplaner. Han anser att det inte råder full enighet om demokratibegreppets innebörd. I Skolverkets läroplan för gymnasieskolan 2011 (GY11) som reglerar skolväsendet i Sverige betonas att "[s]kolväsendet vilar på demokratins grund".² Demokrati, som enligt Liljequist är ett missbrukat ord utgör själva grunden för hela den svenska skolan. Det är inte enbart i förordningar som demokratibegreppet omnämns. Även skollagen fastslår att skolan ska

utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.³

Det är således lärarens plikt som myndighetsutövare att inneha ett demokratiskt förhållningssätt och förmedla demokratiska värderingar till eleverna. Lärarna rör sig i en kontext där de ständigt utmanas av att tolka innebörder i diverse begrepp. Mats Rosenkvist, VD för Infomentor⁴, skriver i en debattartikel, publicerad i mars 2013, i Aftonbladet, att Skolverket har en ovilja att förenkla betygskriterier och göra dem möjliga att förstå för elever, föräldrar och lärare. Han hävdar att "[m]ed dagens luddiga mål hotas likvärdigheten i skolan, samtidigt som viktig lärartid går åt när alla lärare måste tolka Skolverkets formuleringar".⁵ En sådan otydlighet genomsyrar inte enbart betygskriterier utan även läroplanerna där begrepp som hållbar utveckling och demokrati verkar förutsätta någon slags allmän förståelse utan någon uttalad definition. Decentraliseringen av skolan har lett till att direktiven för hur undervisning ska bedrivas minskat i läroplanerna de senaste decennierna för att på så sätt ge läraren större möjlighet att själva välja hur undervisningen ska bedrivas. En sådan utveckling har lett till att lärarna till stor del får tolka de föreskrifter som finns i läroplanerna och hur de bör bedriva sin yrkesroll.⁶ Våra personliga upplevelser från VFU-perioderna är också att det inte råder någon enhetlig uppfattning om vad begreppet demokrati innebär bland gymnasielärarna och att det inte finns några tydliga riktlinjer för hur lärarna bör bedriva sitt arbete med demokratin som grund. Demokratibegreppets mångfald kan ligga till grund för att det råder en otydlighet i hur demokrati i praktiken ska se ut i den svenska skolan idag. Det är av den anledningen angeläget att studera hur lärarna uppfattar demokratibegreppet i läroplanerna, dvs. vad lärarna tolkar in i de formuleringar som ska utgöra grunden för vad skolväsendet vilar på.

¹ Kurt Liljequist, *Skola och samhällsutveckling*, 2:a uppl., Lund 1999, s. 119.

² Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*, Stockholm 2011, s. 5.

³ SFS 2013:823, *Skollag*, Stockholm: Svensk författningsförsamling 2013, s. 2.

⁴ Infomentor är ett företag som arbetar med IT-stöd till skolor.

⁵ Mats Rosenkvist, 2013. Skolans mål måste bli tydligare. *Aftonbladet*, <<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/skola/article16384063.ab>>, (2014-03-08).

⁶ Liljequist 1999, s. 113.

När ett centralt begrepp som demokrati inte är entydigt kan det bli problematiskt för lärarna att veta hur demokratiuppdraget i skolan bör bedrivas. Efter att demokratibegreppet introducerades i de svenska läroplanerna under efterkrigstiden har det med tiden betonats allt tydligare samtidigt som direktiven för hur lärare ska bedriva sin verksamhet har minskat.⁷ Således anser vi att hur demokratiuppdraget utövas kan skilja sig från skola till skola, kanske även från lärare till lärare. De olika tolkningsmöjligheter kring demokratibegreppets innebörd måste därmed leda till att det finns skillnader i hur begreppet uppfattas, bedrivs och motiveras av lärare inom skolväsendet. Ambitionen med föreliggande studie är att med utgångspunkt i demokratibegreppets inneboende mångfald belysa hur lärare tolkar, tillämpar och motiverar demokratiformuleringarna i gymnasieskolans läroplan.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att studera hur sju gymnasielärare i Göteborgsområdet *uppfattar* formuleringar kring begreppet demokrati i läroplanen för gymnasieskolan 2011 (GY11). Studien syftar även till att undersöka hur lärarna uppfattar att de *tillämpar* demokrati i sin verksamhet samt redogöra för hur lärarna *motiverar* sin tillämpning av begreppet demokrati i sin verksamhet. Frågorna som ligger till grund för studien är:

- Hur tolkar lärarna begreppet demokrati såsom det är definierat i läroplanen GY11?
- Vilka uppfattningar har lärarna om sin egen praktiska tillämpning av begreppet demokrati i verksamheten utifrån formuleringar i GY11?
- Hur motiverar lärarna tillämpning av demokrati i verksamheten?

1.2 Disposition

Problemområdet, lärares uppfattningar om demokrati i läroplanen GY11, har belysts i inledning, syfte och frågeställningar. En historisk kontextualisering av begreppet demokrati presenteras därefter i bakgrundsavsnittet med en redogörelse för dess inträde i den svenska skolan. För att ge läsaren en bättre förståelse för lärarens demokratiuppdrag presenteras därefter utdrag från GY11 där begreppet demokrati återfinns. De teoretiska utgångspunkterna kommer sedan att redogöras och därefter följer tidigare forskning där vi visar vilka uppfattningar som finns gällande begreppet demokrati sedan tidigare. Den första delen avslutas med en presentation av den metod och det material som ligger till grund för studien. I den andra delen av uppsatsen kommer resultatet från intervjuerna att presenteras för att i det tredje kapitlet sammanfattas i en avslutande diskussion. I den avslutande diskussionen kommer vi slutligen att återkoppla till teorin och ge förslag på vidare forskning inom problemområdet.

⁷ Liljequist 1999, s. 129–130.

1.3. Bakgrund

Som nämndes i inledningen är demokrati ett komplicerat och mångfacetterat begrepp. I Nationalencyklopedin definieras begreppet som ”folkvalt” eller ”folkstyre” utifrån grekiskans *dēmokrati*’a, dvs. ’folkvälde’. Det betonas dock att det råder delade meningar om vad demokrati ska innebära och att det finns en mångfald kring begreppets innebörd. Vidare nämns att betydelsen av demokrati ständigt har befunnit sig i förändring genom historien, enligt Nationalencyklopedin.⁸ I den Svenska akademins ordbok definieras demokrati som en styrelseform i vilken makten vilar hos folket, dvs. där alla myndiga medborgare deltar och har inflytande på ledningen.⁹ Detta är en definition som stämmer överens med vad demokrati är enligt regeringsformen:

All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statsklick och genom kommunal självstyrelse.¹⁰

I Sverige vann demokratibegreppet insteg i politiken runt 1920-talet men skolan präglades av en nationalistisk och auktoritär anda som levte kvar sedan 1800-talet. Demokratin inom skolväsendet tog sin början när begreppet togs upp i 1946 års skolkommission där det fastslogs att skolans främsta uppgift var att fostra demokratiska medborgare. Under efterkrigstiden var att verka för demokratins genomslag i världen en allmän trend då internationella organisationer som Förenta Nationerna bildades till följd av vad olika totalitära system hade orsakat under andra världskriget.¹¹ Det var nu dags att fostra eleverna i demokratins och humanismens budskap som ett motgift mot fascistiska läror. I direktiven varnade man för en auktoritär undervisning.¹² Först i Lgr62 nämns begreppet demokrati för första gången i en svensk läroplan, då framhålls att ett demokratiskt samhälle bör bestå i att den enskilda människan kan ta större ansvar, motstå tendentiös påverkan, att hon kunna analysera, jämföra och pröva kritiskt.¹³

1974 släpptes en utredning från SIA (Skolans Inre Arbete) som kom att ligga till grund för 1980-talets läroplaner. I utredningen gjordes ett försök till att definiera begreppet skoldemokrati. Enligt betänkandet kom begreppet skoldemokrati att innefatta fyra punkter. Enligt den första punkten skulle skolans utformning enligt en formaldemokratisk aspekt bestämmas av samhällets demokratiskt valda representanter. I den andra punkten skulle skolans innehåll präglas av demokratiska värderingar och normer och av tolerans mot oliktankande. I den tredje punkten skulle skolans arbetsformer fostra till vilja och kunnande att aktivt delta i samhällets politiska liv och i den sista punkten skulle skolans mål och utformning ge alla elever samma chans, att skolan kompenserar för brister utanför skolan och hos individen.¹⁴ I betänkandet framhölls att en

⁸ Nationalencyklopedin, u.o. ”Demokrati”, <<http://www.ne.se>> (2014-05-21).

⁹ Svenska Akademins ordbok, u.o. ”Demokrati”, < <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> > (2014-05-21).

¹⁰ SFS 2010:1408, *Regeringsform*. Stockholm: Svensk författningsförsamling 2010.

¹¹ Nationalencyklopedin, u.o. ”Förenta nationerna”, <<http://www.ne.se>> (2014-05-21).

¹² Liljequist 1999, s. 129–130.

¹³ Liljequist 1999, s. 130–131

¹⁴ Liljequist 1999, s. 131.

demokratisk skola är den skola som inte missgynnar någon. En skola vars innehåll präglas av tolerans mot oliktankande, vars arbetsformer fostrar till deltagande, medansvar samt medinflytande. De fyra punkterna som nämns i SIA ingår alla i begreppet skoldemokrati. Problemet med dessa olika aspekter av begreppet kan innebära att det uppstår en spridning i hur lärare uppfattar demokratibegreppet i skolan och hur de hanterar det i sin verksamhet. Det kan då leda till att lärarna inte har ett enhetligt förhållningssätt och likvärdigheten i skolan kan ifrågasättas. Därmed skulle det behövas tydligare direktiv till lärarna för hur dessa nämnda punkter ska integreras i skolväsendet.

Formuleringarna i SIA-utredningen får ses i förhållande det kulturradikala klimatet som rådde under denna tidsperiod som bland annat tog sitt uttryck genom aktivist- och proteströrelser som exempelvis 68-rörelsen och demonstrationerna mot Vietnamkriget. Betoningen på mänskliga rättigheter och människors lika värde låg i tiden och avspeglades även i formuleringar i dåtidens styrdokument.¹⁵ I Lgr80 gjordes ett försök till att klargöra vad som avses med en demokratisk skola genom att koppla demokrati till värden såsom tolerans, samverkan, likaberättigande, solidaritet med eftersatta grupper och förmåga till empati. Skolans uppgift var att fostra eleverna till fria och självständiga människor. Först i Lpo94 markerades ett elevinflytande med formuleringar som att eleverna har ett ”reellt inflytande på utbildningens utformning”.¹⁶

I den Statliga demokratiutredningen från år 2000 framkommer en argumentation för ett bevarande av och omhändertagande av styrelseformen. För det första är demokratins institutioner sköra och bräckliga, de tar lång tid att bygga upp men de kan raseras fort, exempelvis genom våld. En avdemokratisering kan även komma smygande med små justeringar i strukturerna. Demokratins institutioner kan även förlora bärighet på grund av att den kritiska bildningen hos medborgarna har försummats eller genom att ledare har missbrukat folkets förtroende. Vad utredningen tydligt markerar är att demokratin inte har vunnit en monopolställning och det inte heller är något politiskt mål som kan uppnås en gång för alla. Demokratin måste betraktas som en rörelseriktning som måste hållas vid liv och försvaret för demokratins värdegrund och överlägsenhet över andra samhällsteorier får aldrig mattas av. Rättigheter ska inte tas för givna, de ska vakas under uppsikt och omvårdnad. Demokratin är alltid ofullbordad, det är en riktning som förändras i takt med den sociala och ekonomiska utvecklingen framkommer i den statliga demokratiutredningen.¹⁷ Eftersom skolan är en värdegrundande samhällsinstitution är det av yttersta vikt att lärarna har i uppdrag till att förmedla demokratiska värden och fostra elever till att bli samhällskritiska medborgare. Då detta uppdrag är centralt för skolans verksamhet på en teoretisk nivå riktar vi i denna studie vårt fokus mot hur den demokrati som blivit en del av skolans läroplaner under 1900-talet, uppfattas av lärare i dagens skola.

¹⁵ Liljequist 1999, s. 132.

¹⁶ Skolverket, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet 1994*, Stockholm 1994, s. 13.

¹⁷ SOU 2000:1. Statens offentliga utredningar. *En uthållig demokrati!: Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm 2000, s. 15.

1.3.1 GY11 om demokrati

Läroplanen för gymnasieskolan 2011 (GY11) utgör grunden för lärarnas verksamhet i skolan. I detta styrdokument nämns vid upprepade tillfällen begreppet demokrati under flera olika rubriker. I den första delen av läroplanen, *skolans värdegrund och uppgifter*, finner vi under rubriken *grundläggande värden* att "[s]kolväsendet vilar på demokratins grund" och att "[u]tbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på."¹⁸ Under *rättigheter och skyldigheter* anges det att

[d]et är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen ska dessutom bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet.¹⁹

Vidare framhålls i läroplanen under rubriken *skolans uppdrag* att

[s]kolan ska förmedla sådana mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensramen i samhället och som utgår från grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som alla omfattas av.²⁰

I den andra delen av läroplanen, *övergripande mål och riktlinjer*, nämns under kunskapsmålen att "det är skolans ansvar att varje elev har förutsättningar för att delta i demokratiska beslutsprocesser i samhälls- och arbetsliv."²¹ Under rubriken *normer och värden* anges vidare om demokrati att

[e]nligt skollagen ska utbildningen utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och dem älskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.²²

Under målen som följer under *normer och värden* står det att det är "skolans mål att varje elev kan göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter."²³ Riktlinjerna för *normer och värden* stipulerar att "[a]lla som arbetar i skolan ska visa respekt för den enskilda eleven och ha ett demokratiskt förhållningssätt."²⁴ Vidare uppges även att

[l]äraren ska klargöra det svenska samhällets grundläggande demokratiska värden och de mänskliga rättigheterna samt med eleverna diskutera konflikter som kan uppstå mellan dessa värden och rättigheter i faktiska händelser.²⁵

Slutligen finns det två punkter som innefattar demokrati under rubriken *elevernas ansvar och inflytande*. Under *mål* återfinns att "skolans mål är att varje elev utifrån kunskap om demokratins

¹⁸ Skolverket 2011, s. 5.

¹⁹ Skolverket 2011, s. 6.

²⁰ Ibid, s 6.

²¹ Ibid, s. 9–10.

²² Ibid, s. 11.

²³ Ibid, s. 11.

²⁴ Ibid, s. 12.

²⁵ Ibid, s. 12.

principer vidareutvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former.”²⁶ samt att ”skolans mål är att varje elev utvecklar sin vilja att aktivt bidra till en fördjupad demokrati i arbetsliv och samhällsliv.”²⁷ Detta är Skolverkets teoretiska beskrivning av vilken plats begreppet demokrati har i skolans verksamhet och hur lärarna ska förhålla sig till begreppet. Med föreliggande studie ämnar vi belysa vilka uppfattningar sju gymnasielärare har om begreppet demokrati utifrån formuleringar som återfinns i läroplanen GY11 och hur de anser att detta kommer till uttryck i sin verksamhet.

1.4 Teori

Michel Foucault skrev i *Övervakning och straff* (1975) om hur aktörerna inom olika maktinstitutioner har övergått från att utöva brutala kroppstraff till att med tiden införa mildare och effektivare metoder för att disciplinera människan. Denna utveckling är även tydlig i skolans värld; t.ex. förbjöds agan i skolan 1958 medan uppförandebetyg och ordningsbetyg avskaffades under skolreformerna på 1960- och 1970-talen.²⁸ När kroppsliga straff inte längre är lagliga menar Foucault att nya disciplineringsmetoder måste brukas för att åstadkomma en homogenisering av människorna i olika institutioner, t.ex. i skolan. Med detta menas att de som jobbar inom olika institutioner har en avsikt att disciplinera människor till att uppföra sig på ett enhetligt sätt. Foucault menar att disciplinen är en teknik för att bringa ordning i den mänskliga mångfalden. Det moderna straffet maskeras i form av disciplinering och av den anledningen väcker maktövningen ett svagt motstånd från undersåtarna.²⁹

Skolväsendet som ett disciplinsystem består av en uppsättning av bestraffningar som utövas gentemot eleven vid överträdelser av regler. Foucault menade att de disciplinära åtgärderna och straffen antas i situationer som t.ex. när elever kommer för sent, om de är frånvarande eller om de orsakar ett avbrott i undervisningen, när de är ouppmärksamma, vårdslösa, oartiga, oanständiga, oförsämda eller ohörsamma.³⁰ En tolkning kan göras i Foucaults teori om att det är läraren som har makten i klassrummet medan eleven är den underordnade. Det är dock värt att tillägga att makt är en aktivitet då han menar att makten inte någonting man äger, den överförs inte som en egendom, utan fungerar som ett maskineri.³¹ Därmed har eleverna alltid möjlighet att motarbeta lärarens maktposition. Läraren är således den som lämnar ifrån sig eller upprätthåller sin makt beroende på vilka och hur många disciplinära åtgärder som den tar till gentemot eleven. En av de disciplinära metoder som kan användas är *normaliseringsprocessen*. Det innebär att läraren jämför, differentierar, hierarkiserar, förenhetligar och utesluter elever. Genom Foucaults utgångspunkter menar vi att straffet blir diskret och väcker svagt motstånd. Genom att synliggöra elevernas beteenden inför varandra i klassrummet, skapas en känsla av skam vilket medför att de självmant anpassar sig till regelsystemet.

²⁶ Ibid, s. 12.

²⁷ Ibid, s. 12.

²⁸ *Nationalencyklopedin*, u.o. ”Aga”, <<http://www.ne.se>> (2014-05-21).; *Nationalencyklopedin*, u.o. ”Uppförandebetyg”, <<http://www.ne.se>> (2014-05-21).

²⁹ Michel Foucault, *Övervakning och straff: fängelsets födelse*, 4:e uppl., Lund 2003, s. 218–219.

³⁰ Foucault 2003, s.179.

³¹ Foucault 2003, s.178.

Ett exempel på hur Foucaults tankegångar kan se ut i undervisningen är när en lärare säger till eleverna: ”Ta fram läxan!” Den elev som inte har tagit med sig läxan till skolan, kan uppleva en offentlig förödmjukelse inför klasskamraterna enbart genom att läraren normaliserade läsläsning och genom att elevens beteende på ett diskret sätt differentieras från övriga elever. I ett annat klassrum kan en annan lärare hantera situationen på ett helt annat sätt när läraren istället ställer frågan: ”Har ni gjort läxan?” I det fallet kan eleverna svara med gott samvete både ”ja” och ”nej”. Således har läraren lämnat ifrån sig makten till eleverna genom att inte använda sig av någon disciplineringsmetod. I vår analysdelen kommer Foucaults teori om maktutövning och disciplinering att diskuteras i förhållande till de uppfattningar som de intervjuade lärarna har om begreppet demokrati. Vi ämnar fokusera på att identifiera om det finns uppfattningar om demokratibegreppet som har inneboende maktaspekter och även det finns uppfattningar som saknar detta.

1.5 Tidigare Forskning

Det har genomförts många studier som behandlar demokrati i skolan. Den tidigare forskningen som undersökt just lärarnas uppfattningar om vad demokrati innefattar visar att det inte råder en entydig bild. Rättssociologen Lars Perssons visar i sin avhandling *Pedagogerna och demokratin: En rättssociologisk studie av pedagogers arbete med demokratiutveckling i förskola och skola (2010)*, hur pedagoger omsätter det demokratiska uppdraget och vad som finns att lära av deras erfarenheter kring arbetssätt.³² Persson genomförde en gruppintervjustudie med pedagoger från förskolor, grundskolor, fritidshem och gymnasieskolor.³³ Resultatet från Perssons studie visar att de intervjuade pedagogernas uppfattningar om vad demokrati innebär stämde väl överens med det som återfinns i styrdokumentet. Han menar att läroplanen verkar som en inspiration för lärarna och ett medel för att legitimera sin verksamhet.³⁴ I sin studie har han delat in statens perspektiv på demokratin i fyra dimensioner, som återfinns i läroplaner och kursplaner. Dessa dimensioner av demokrati är:

- värdedimensionen, att överföra demokratins värden till barn och elever
- kunskapsdimensionen, att ge barn och elever kunskaper om demokrati
- kompetensdimensionen, att skapa färdigheter och förmåga att delta och medverka i demokratiska processer
- kränkingsdimensionen, att aktivt motverka alla former av kränkande behandling³⁵

Resultatet i studien visar att pedagogernas syn på demokrati överensstämmer med dessa fyra dimensioner av demokrati som Persson tillskriver det statliga demokratiperspektivet. Persson anser att de intervjuade pedagogerna har arbetat med demokratiska arbetsformer där *erkännandet* är ett centralt begrepp. Han liknar då erkännandet vid begreppet *respekt* som används i styrdokumentet. I denna normbrytande pedagogik utgörs de centrala delarna av erkännande av individens identitet, att

³² Lars Persson, *Pedagogerna och demokratin: En rättssociologisk studie av pedagogernas arbete med demokratiutveckling i förskola och skola*, Lund 2010, s 19.

³³ Ibid, s. 91–92, 94.

³⁴ Ibid, s. 147.

³⁵ Ibid, s. 146.

motverka kulturella värdemönster som skiktar sociala grupper status samt att verka för att alla barn och elever tillägnar sig resurser för att kunna delta i samhällslivet. Således ska arbetssättet vara en inkluderande process som utökar kretsen för vad som anses vara normalt.³⁶

För att lyckas med demokratiuppdraget fanns det intentioner hos pedagogerna i studien att bli bättre på att *se* eleverna, att bli mer kritisk i granskning av sig själva samt att öka medvetenheten om demokratifrågor.³⁷

Skolinspektionen (2012) har under en studie för att kvalitetsgranska skolorna i Sverige studerat 17 grundskolor. Studien, *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund (2012)*, innefattade både observationer och intervjuer. Syftet var att identifiera utvecklingspotential inom skolans arbete med att möjliggöra utveckling av elevernas medborgerliga kompetens i form av grundläggande kunskaper, värden och förmågor för att kunna bli aktiva medlemmar i ett demokratiskt samhälle.³⁸ Av studien framgår att det övergripande uppdraget gällande kunskaper, värden och förmågor delas upp och genomförs i separata delar. Det finns inslag av medborgarfostrande i alla undervisningsämnen men alla de demokratiska kvaliteterna i form av kunskaper, värden och förmågor genomsyrar inte undervisningen vilket det enligt Skolinspektionen ska göra. Arbetsformer som förekommer är prövande samtal (deliberativa samtal), kritisk reflektion och analys. En praktisk demokratisk träning måste uppmuntras i form av ett tillåtande samtalsklimat i klassrummet där alla elever inkluderas.³⁹

Andreas Andersson och Nicklas Björk har i sitt examensarbete inom lärarutbildningen, *Demokrati i lärarens vardag: En kvalitativ studie om grundskolelärares uppfattningar om och erfarenheter av hur demokratiska värderingar uppnås hos elever (2010)*, undersökt grundskolelärares uppfattningar om och erfarenheter av demokrati i undervisningen. Syftet med studien var att söka likheter och skillnader mellan lärares syn på demokratibegreppet i årskurs 6 och årskurs 9 och de utgick från läroplanen Lpo94.⁴⁰ Resultatet visar att i princip alla lärare i studien benämnde *lika värde* som en del av demokratiska värderingar. Deras utgångspunkt var att demokratibegreppet var mångfacetterat. Studien visade dock att lärarnas uppfattningar om begreppet överensstämde med varandra. Något som då står i kontrast till studiens utgångspunkt. Begrepp som lärarna relaterar till demokrati i Andersson och Björks studie var jämlikhet oavsett kön, hudfärg och funktionshinder. Rättigheter i form av rätt att uttrycka åsikt, påverka sin utbildning och rätt att klä sig som man vill. Skyldigheterna innebar att följa majoritetsbeslut och lagstiftning.⁴¹

Vid skapandet av demokratiska värderingar stod samtal, dialog och att lyssna i fokus enligt alla lärare. Studien visar även att lärarna betonade klassrådet och dess betydelse för demokratin i skolan

³⁶ Ibid, s. 153–154.

³⁷ Persson 2010, s. 120–121, 154–156.

³⁸ Skolinspektionen, *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*, Stockholm 2012, s. 8.

³⁹ Ibid, s. 7–8)

⁴⁰ Andreas Andersson och Nicklas Björk, *Demokrati i lärarens vardag: En kvalitativ studie om grundskolelärares uppfattningar om och erfarenheter av hur demokratiska värderingar uppnås hos elever*, Norrköping 2010, s. 1, 3.

⁴¹ Ibid, s. 17–20.

i och med att det är en arena för en praktisk demokrati.⁴² Studien visar att lärarna inte föreläsa om demokrati utan att fokus ligger på hur lärarna själva och eleverna förhåller sig till demokrati och dess värden.⁴³ Anledningarna till att ett demokratiskt förhållningssätt ska tillämpas, enligt de intervjuade lärarna, är dels för att belysa att individen är en del av dagens samhälle, dels för att lägga grunden för framtidens demokrati.⁴⁴

Lisa Spegel har i sitt examensarbete inom lärarutbildningen, *Skolan som värdegrundande institution (2012)*, genomfört en jämförande studie mellan gymnasieelevers upplevelse och skolpersonalens intentioner att tolka, tillämpa och medvetandegöra eleverna om det demokratiska uppdraget. Spegel har genomfört en intervjustudie med fem lärare samt en enkätundersökning bland elever i årskurs tre på gymnasiet.⁴⁵ Begrepp som nämndes i sammanhang med demokrati var frihet, rättigheter, skyldigheter, beslutsfattande, allas lika värde samt åsiktsfrihet. Demokrati handlade om att behandla alla lika men att samtidigt ha förståelse för individuella behov hos alla människor.⁴⁶ Lärarna nämner att skolan är ett forum där eleverna får vara delaktiga i beslutsfattandet både i undervisningen och i elevrådet. I undervisningen anses eleverna ha störst möjlighet att träna sin demokratiska kompetens.⁴⁷ Enligt Spegel råder det en omedvetenhet bland de intervjuade lärarna gällande vad demokratiuppdraget innebär då det råder en avsaknad av ett gemensamt uttalat arbete kring demokratifrågor på skolorna.⁴⁸ Studien visar att kommunikation i form av samtal och dialog i skolan anses vara demokratiskt. Elever ska även vara delaktiga i en demokratisk verksamhet vilket förutsätter att de har inflytande över kursinnehåll och att de tar ansvar för sin skolmiljö.⁴⁹

I sitt examensarbete *Demokratiska arbetsformer i undervisningssituationer (2009)* inom lärarutbildningen har Pethra Aly och Sofi Holmqvist haft syftet att undersöka hur en grupp lärare förhåller sig till demokratiska arbetsformer och hur de tolkar begreppet demokrati.⁵⁰ Genom att genomföra en intervjustudie kom de fram till att lärarnas uppfattning är att de har ett uppdrag att förmedla demokratiska värden eftersom det står i läroplanen.⁵¹ Enligt lärarna i Aly och Holmqvists studie ska demokrati innefatta både vara teori och praktik, vilket innebär att eleverna ska undervisas om demokrati och få delta i demokrati på en praktisk nivå i form av röstning. Demokrati relateras även till både individuella och kollektiva behov i klassrummet. En tanke om respekt gentemot klasskamrater och lärare vilket även länkas till gemensamma överenskommelser i klassrummet.

⁴² Ibid, s. 20–26.

⁴³ Andersson och Björk 2010, s. 30.

⁴⁴ Ibid, s. 27, 29.

⁴⁵ Lisa Spegel, *Skolan som värdegrundande institution: En jämförande studie mellan gymnasieelevers upplevelse och skolpersonalens intentioner att tolka, tillämpa och medvetandegöra eleverna om det demokratiska värdegrundsuppdraget*. Umeå 2012, s. 5, 14.

⁴⁶ Ibid, s. 20.

⁴⁷ Ibid, s. 20–23.

⁴⁸ Ibid, 26–28, 32.

⁴⁹ Ibid, s. 29–30.

⁵⁰ Pethra Aly och Sofi Holmqvist, *Demokratiska arbetsformer i undervisningssituationer*, Malmö 2009, s. 3.

⁵¹ Ibid, s. 20, 30–31.

Demokratiska arbetsformer anser lärarna är *diskussioner* och *reflektioner* där elevernas åsikter får komma till tals.⁵²

Sammanställningen av den tidigare forskningen gällande lärares uppfattningar om begreppet demokrati visar att det existerar olika uppfattningar om begreppets innebörd och hur det bör tillämpas i skolan. Valet att ha med tre examensarbeten i den tidigare forskningen grundas på att dessa undersökningar ligger närmast den studie vi själva valt att genomföra. Examensarbetens ringa omfattning bör tas i beaktande och studiernas resultat kan möjligtvis ifrågasättas. Resultaten i examensarbetena stämmer dock till stor del överens med Perssons avhandling och Skolinspektions granskning.

1.6 Metod

För att utreda syftet och frågeställningarna i denna fallstudie har vi valt att genomföra kvalitativa samtalsintervjuer. Syftet med intervjuerna är att synliggöra och kartlägga tolkningar, uppfattningar och föreställningar hos lärare om begreppet demokrati i teori och praktik. De sju intervjuerna som genomfördes var mellan 25–35 minuter långa. Den här fallstudien kan visa om uppfattningarna kring begreppet demokrati bland lärarna är samstämmiga eller delade men några allmängiltiga resultat går inte att presentera. Studien bör istället ses som ett stickprov som redogör för tendenser till de uppfattningar som råder kring demokratiuppdraget inom skolvärlden.

Efter att intervjuerna genomfördes transkriberades samtliga samtal för att sedan sammanställas efter studiens tre huvudteman: uppfattningar om begreppet demokrati i läroplanen, demokrati i verksamheten och motivering av begreppet demokrati. Lärarnas uppfattningar presenteras senare i resultatet med hjälp av utdrag och citat. Intervjuerna spelades in med intervjurespondenternas medgivande. Samtliga intervjurespondenter blev erbjudna att ta del av ett missiv (se Bilaga 1) med information gällande studiens syfte och intervjuernas innehåll före intervjutillfället. Intervjurespondenterna är anonyma då det inte är lärarnas personliga uppfattningar som undersöks utan kartläggningen av vilka uppfattningar som existerar som står i fokus.

1.7 Material

Materialet för studien utgörs av sju gymnasielärare från fyra olika gymnasieskolor i Göteborgsområdet. Tre av skolorna är kommunala och en skola är privat. Lärarna som intervjuats undervisar i samhällskunskap, historia, religionskunskap, estetiska ämnen, svenska, svenska som andraspråk och engelska. Av de sju intervjuade lärarna var fyra kvinnor (Anna, Charlotte, Eva och Gun) och tre män (Bertil, David och Fredrik). Namnen i studien är fingerade för att lärarna ska förbli anonyma. Vid urvalet av intervjupersoner har vi tagit hänsyn till variation vilket innebär att vi intervjuat lärare som på olika sätt skiljer sig ifrån varandra. Ambitionen var att uppnå största möjliga spridning sett till kön, skola och ämnen som lärarna undervisar i. Detta ger underlag för en bred omfattning på resultatet. Eftersom intervjurespondenternas redogörelser är av känslig karaktär då demokratibegreppet utgör själva grunden för skolan vill vi med hänsyn till detta inte ge ut någon detaljerad bakgrundsinformation som kan avslöja de intervjuade lärarnas identitet.

⁵² Ibid, s. 21–22, 24, 30

1.8 Intervjuguide

Vid utformandet av intervjuguiden (se Bilaga 2) utgick vi ifrån studiens tre övergripande frågeställningarna och formulerade tre teman som alla säger något om lärarnas uppfattningar om demokrati. Tema ett handlar om lärarnas tolkningar av begreppet demokrati i läroplanerna GY11. Detta tema handlar alltså om *vad* lärarna uppfattar att demokrati är i skolan. Tema två kommer att handla om lärarnas uppfattningar om den praktiska tillämpningen av begreppet demokrati. Det handlar således om *hur* lärarna undervisar om demokrati. Slutligen handlar tema tre om hur lärarna motiverar tillämpningen av begreppet demokrati i verksamheten. Denna del belyser då *varför* undervisningen ska bygga på demokratins grund. Intervjuerna inleddes med uppvärmningsfrågor för att skapa kontakt och upprätta en god stämning för ett bra samtal med intervjurespondenterna.

Intervjuguiden är utformad på det sättet att utdrag från läroplanen för gymnasieskolan (GY11) har lästs upp varpå konkreta frågor, som är relaterade till respektive utdrag från läroplanen, har ställts till intervjurespondenterna. Genom att formulera intervjuguiden på följande sätt har ambitionen varit att komma åt lärarnas personliga uppfattningar om begreppet demokrati i läroplanen GY11.

2 Resultat

Resultatet redogörs i tre teman, där det första temat är *Uppfattningar om begreppet demokrati i GY11* vilket handlar om det innehåll och innebörd lärarna lägger i demokratibegreppet. Under tema två presenteras *Lärarnas uppfattningar om begreppet demokrati i verksamheten* som handlar om hur lärarna uppfattar att de tillämpar demokrati på ett praktiskt plan. Slutligen presenteras det tredje temat *Lärarnas motiveringar för demokrati i verksamheten* som handlar om hur lärarna argumenterar för sitt demokratiuppdrag. För varje tema finns ett antal underrubriker som utformades utifrån de frågor som återfinns i intervjuguiden. Tema ett är av den anledningen kategoriserat i de fyra underrubrikerna *Demokratins innebörd, Konflikter mellan demokrati och mänskliga rättigheter, Elevernas rättigheter samt Elevernas skyldigheter*. Tema två är uppdelat i *Demokratiska arbetsformer, Hantering av den "odemokratiska" eleven samt Förmedling av demokratiska värderingar och förbereda elever att delta i demokratiska beslutsprocesser*. Slutligen är det tredje temat uppdelat i underrubrikerna *Varför demokrati i undervisningen* samt *Det primära gällande demokrati i undervisningen*.

2.1 Tema 1: Uppfattningar om begreppet demokrati i GY11

2.1.1 Demokratins innebörd

Gällande lärares uppfattningar om begreppet demokrati i läroplanen visar den tidigare forskningen genom Andersson och Björk att demokratiska värderingar enligt lärare innebär jämlikhet mellan människor oavsett kön, hudfärg och funktionshinder. De talar om ett inkluderande, där alla ska få vara en del av verksamheten som något centralt.⁵³ Liksom Andersson och Björk menar lärarna i Spegel studie att jämlikhet uppfattas som en del av demokratibegreppet.⁵⁴ Annas spontana svar på vad demokrati är liknar det som den tidigare forskningen tagit upp. Hon menar att demokrati innebär "[a]tt skola eleverna in i en uppfattning om allas lika värde och allas rätt att uttrycka sina åsikter så, yttrandefrihet och jämlikhet... rättvisa."⁵⁵ Det fanns liknande uppfattningar om att yttrandefriheten är ett av de begrepp som tydligt kan länkas till demokrati. Bertil menar att yttrandefriheten, det öppna diskussionsklimatet, samhällsdebatter och möjligheten att få kritisera är något som är utmärkande för Sverige. För Gun är just det öppna diskussionsklimatet centralt för demokratin i klassrummet. Diskussionen ska då vara ett verktyg för att lyfta olika värderingar, kulturkrockar, åsiktskrockar, främlingsfientlighet, rasism och olika känsliga frågor. Det är ett slags förtydligande av vad yttrandefriheten innefattar och innebär, enligt Gun.

Anna anser att frihet från diskriminering tillhör de grundläggande demokratiska värdena samtidigt som Fredrik betonar pluralism och mångkulturalism. Dessa begrepp förklarar inte Fredrik tydligare

⁵³Björk & Andersson 2010, s. 17–20

⁵⁴ Spegel 2012, s. 20.

⁵⁵ Intervju med Anna 25/4-2014.

men uppfattningarna skulle kunna liknas vid Perssons studie där lärarna arbetar med att vidga gränserna för vad som klassas som normalt.⁵⁶

I Spegels studie är elevernas beslutsfattande en del av demokratibegreppet.⁵⁷ I likhet med Spegels resultat framkommer under intervjuerna att lärarna ser medbestämmande som ett centralt inslag i demokratin. Eva fångar essensen i detta då hon säger att ”demokrati handlar om medinflytande och att kunna påverka på olika sätt och kanske också veta hur man kan påverka olika saker”.⁵⁸ Inflytandet i skolan kopplas samman med tankar om den allmänna rösträtten och att elever ska ha inflytande över sin verksamhet i skolan. Spegels studie visar även att frihet, rättigheter, skyldigheter samt åsiktsfrihet också kan länkas till begreppet demokrati.⁵⁹ I likhet med den tidigare forskningen är det framförallt rättigheterna för eleverna, t.ex. åsiktsfrihet och rätt till medbestämmande, som är framträdande i denna studie. Men det nämns även skyldigheter i samband med demokrati; dessa är tolerans och respekt. Något som kan liknas vid Aly och Holmqvists resultat då de framhåller att begreppet kan kopplas till tankar om respekt mellan eleverna och överenskommelser i klassrummet.⁶⁰

David talar om begreppet demokrati på både skolnivå och på en mer politisk nivå. Han nämner representation, lika rättigheter, rättssäkerhet samt rättvisa i samband med demokrati. Med rättvisa i skolan menar han då t.ex. att man bemöter individens behov. Detta exemplifierades då han berättade om hur en elev med dyslexi fått längre tid på sig att skriva ett nationellt prov, vilket han ansåg var demokratiskt. På ett mer övergripande plan betonar David att det finns mer än en giltig demokratisyn. Han anser att den västerländska liberala demokratisynen står i konkurrens med t.ex. den marxistiska. Han menar därmed att det inte finns en enda sann demokrati, vilket är något han även försöker förmedla i sin undervisning.

Enligt David innebär ett demokratisk samhälle att alla har lika rättigheter, yttrandefrihet, rättssäkerhet och rättvisa. Detta är något som skiljer sig från Charlottes uppfattning om demokrati i Sverige. Hon uppger visserligen att det svenska samhället erbjuder medborgarna allmän rösträtt, yttrande- och tryckfrihet men hävdar även att det svenska samhället är fullt av orättvisor och att alla människor inte har samma förutsättningar:

Jag tycker inte man kan säga att Sverige [...] fullt ut kan erbjuda alla människor en känsla av att dom har samma grundvärde förutom den allmänna rösträtten och yttrande- och tryckfrihet. [...] Människor har olika värden, dom har olika förutsättningar. Det är ju politiken som har fört det dit.⁶¹

Charlotte säger under intervjun att tidigare ansåg hon att demokrati var något positivt men nu anser hon att begreppet är mer komplicerat och att det är ett laddat ord. Hon menar att ordet kan användas

⁵⁶ Persson 2010, s. 153–154.

⁵⁷ Spegel 2012, s. 20.

⁵⁸ Intervju med Eva 29/4-2014.

⁵⁹ Spegel 2012, s. 20.

⁶⁰ Aly och Holmqvist 2009, 21–22.

⁶¹ Intervju med Charlotte 28/4-2014.

i alla möjliga sammanhang och medföra en positiv laddning, t.ex. ”SverigeDEMOKRATERNA”. Förutom att Charlotte anser att användningen av det komplicerade begreppet demokrati är problematiskt anser hon även att det finns risk att vi missbrukar det. Hon säger att ”det finns en risk att vi slarvar med det... så det kan betyda lite allt möjligt”.⁶² Hon önskar kunna problematisera begreppet mer.

2.1.2 Konflikter mellan demokrati och mänskliga rättigheter

Gällande vilka konflikter som skulle kunna uppstå mellan demokrati och mänskliga rättigheter, vilket nämns i GY11, svarar lärarna att religion kan utgöra ett sådant konfliktområde.⁶³ Bertil menar att en konflikt kan uppstå mellan religionsfrihet och de mänskliga rättigheterna och ger ett exempel när han talar om ”klassiska saker som om kvinnan kan anses förtryckt för att hon ska ha slöja på sig och sådana här saker liksom”.⁶⁴ Där menar Bertil att det kan uppstå en krock mellan olika kulturers syn på demokrati och deras egenheter. Här blir då konflikten att det uppstår en kulturkrock. Både Charlotte och David talar också om religion men inkluderar även olika kulturer samt traditioner som potentiella konfliktområden. De båda lärarna menar att konflikter kan uppstå gällande flickors deltagande i olika aktiviteter. David säger dock att konflikter som målas upp sällan innebär faktiska problem i praktiken. Han ser själva konstruerandet av ett problem som en teoribyggnad men som sällan genererar problem i praktiken. David menar att man löser sådana konflikter eller problem genom t.ex. genomföra simundervisning där flickor är för sig och pojkar för sig och att sådana ”konflikter” brukar lösa sig.

Eva ger uttryck för en alternativ uppfattning gällande vilka konflikter som kan uppstå. Hon länkar det till majoriteten kontra minoriteten: ”Då ska man på något sätt upprätthålla minoriteters rättigheter i ett samhälle [...] där majoriteten står för liksom besluten och i omröstningar och då kan det bli en sådan konflikt till exempel”.⁶⁵ Hon talar då om etiska värderingar och nämner då hur tankar som skulle kunna gå under demokrati kan strida mot homosexuellas rättigheter i samhället. Andra konflikter som kan uppstå mellan demokrati och mänskliga rättigheter kan även handla om att individens demokratiska rättigheter måste ha en gräns. Anna syftar då på yttrandefrihetens gränser:

[A]tt det finns någon slags konflikt där mellan att jag får säga vad jag vill med yttrandefriheten i Sverige... men att den lätt går för långt och att man kan uppleva sig som kränkt också som individ men att vi har förståelse för att yttrandefriheten är en frihet och en rättighet men som också har ett ansvar och där tror jag att det kan finnas en stark konflikt.⁶⁶

Anna ser alltså hur det kan uppstå en konflikt mellan elevernas rättigheter att uttrycka sig och hur denna rättighet kan leda till att andra elever blir kränkta.

⁶² Intervju med Charlotte 28/4-2014.

⁶³ Skolverket 2011, s. 12.

⁶⁴ Intervju med Bertil 28/4-2014.

⁶⁵ Intervju med Eva 29/4-2014.

⁶⁶ Intervju med Anna 25/4-2014.

2.1.3 Elevernas rättigheter

Gällande rättigheter pekar Andersson och Björks studie på att det enligt lärarna handlar om elevernas rätt att få utforma sin utbildning, alltså medbestämmande. Deras resultat har även visat att det handlar om rätten att få klä sig som man vill och rätten att uttrycka sin åsikt.⁶⁷ I vår studie fanns det liknande uppfattningar bland lärarna om att de demokratiska rättigheterna innefattar att eleverna ska få vara med och påverka verksamheten i skolan. Detta kan innefatta vilka arbetsformer som ligger till grund för undervisningen och t.ex. tider för inlämningar. Bertil sammanfattar det i att ”det är väl att på något sätt få ta del av sin, eller att få vara med och påverka sin vardag. Påverka sin arbetssituation och påverka sina sätt att visa sina förmågor ungefär”.⁶⁸ Rätten att få vara med och påverka benämns av lärarna som en demokratisk rättighet men när det kom till hur lärarna hanterar elevernas missnöjen med andra lärare råder det lite delade uppfattningar. Anna anser att eleverna har rätt att gå till andra lärare och rektorer om de är missnöjda med en lärare. David försöker istället diskutera med eleverna om hur samhällsstrukturen ser ut, vilka möjligheter de har att påverka sin miljö i skolan samt hur ett demokratiskt beslutsfattande går till. Gun har en tredje uppfattning när hon säger att elevernas uttryck för missnöje är deras sätt att skylla ifrån sig. Hon belyser istället elevernas skyldigheter i situationen, där de ska förstå sin roll istället för att skjuta ifrån sig problemet på läraren:

Man kan vända på steken. Skyldigheter då? Ni har faktiskt skyldigheter, ni kan inte bara säga: 'Boken är tråkig, läraren är en idiot!' och så vidare, utan gå till er själva, se på andra kulturer: 'Jag kan faktiskt göra någonting åt en dålig situation, jag kan lösa det här problemet, jag...!' Alltså, man skjuter ifrån sig och så vidare.⁶⁹

Det råder alltså en enad uppfattning hos lärarna om att eleverna ska få vara med och påverka sin verksamhet, men hur denna påverkan ska se ut skiljer sig åt beroende på vem man frågar.

David fördjupar synen på individens personliga rättigheter och vill att läraren ska se eleven som en individ och inte bara som ett resultat på ett papper. Han anser att eleverna har rättighet till att ”bli bemötta med respekt, bli sedda för det dom är, inte bara marginaliserade till någon form utav resultat, att man ska försöka möta dom där dom är”.⁷⁰ Han menar även att eleverna har rättighet till att få utvecklas kunskapsmässigt, demokratiskt, politiskt och i kritiskt tänkande. Han vill skapa förutsättningar så att eleverna kan ”få en möjlighet till att nära den ådra av intresse för politik som dom har”.⁷¹ David ser det alltså som lärarens uppgift att låta eleven få lära sig om demokratin och att få bli en del av den.

Förutom medbestämmandet, visar resultatet från intervjuerna att det råder en gemensam uppfattning om att eleverna har rättighet att formera sig i demokratiska instanser på olika nivåer inom skolverksamheten. Exempel på dessa kan vara klassråd, programråd och skolråd. Denna praktiska

⁶⁷ Andersson och Björk 2010, s. 17-20.

⁶⁸ Intervju med Bertil 28/4-2014.

⁶⁹ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁷⁰ Intervju med David 29/4-2014.

⁷¹ Intervju med David 29/4-2014.

typ av demokrati anser lärarna är en rättighet som eleverna som kollektiv har, att få organisera sig, att få bilda opinion. En annan gemensam uppfattning som framkom av intervjuerna var att eleverna ska ha rätt till att få ta del av information. Med information syftar lärarna då framförallt på information som berör verksamheten i skolan. Gun anser att eleverna ”har rätt att veta vilka krav som ställs. Det är deras demokratiska rättigheter, att veta exakt och tydligt förstå, vad krävs av dem för respektive betyg i respektive moment”.⁷² Eva anger även att rättigheter som eleverna har är att arbetet ska vara bra fördelat under skolåret och att det ska få visa upp sina kunskaper. Även det här kan kategoriseras som att eleverna har rätt till att få ta del av information gällande skolans verksamhet. Ytterligare en återkommande uppfattning som kunde skönjas var att eleverna har rätt till en likvärdig utbildning. Med detta menade Charlotte att likvärdigheten skulle bestå i att eleverna har rätt till samma kunskapsinnehåll och att de har rätt till att bedömas på samma grund.

2.1.4 Elevernas skyldigheter

I Perssons avhandling uppges ingen tydlig precisering av vad de demokratiska skyldigheterna innebär, endast att lärarna uppger att de prioriteras bort i verksamheten. Persson visar att lärarna talar om kollektivets skyldigheter för att individen ska kunna ha sina rättigheter.⁷³ Detta liknar även resultatet i Andersson och Björks studie där lärarna anser att det är medborgarnas skyldigheter att följa de lagar som ger dem rättigheter.⁷⁴ Den tidigare forskningen kan liknas vid Bertils, Charlottes och Evas uppfattningar gällande respekt som en demokratisk skyldighet, något som är en slags förutsättning för att skolverksamheten ska kunna fungera för att eleverna ska kunna arbeta tillsammans. Eva säger att

De ska visa respekt för varandra och både lärare och elever, på olika sätt. Så det handlar mycket om att visa respekt och att följa dom regler som finns på skolan. Det är en skyldighet man har för att vi ska kunna få det här att fungera.⁷⁵

Att respektera beslut är något även David nämner i samband med demokratiska skyldigheter. Aly och Holmqvists resultat visar att lärarna anser att eleverna ska visa respekt både gentemot varandra men också gentemot lärarna.⁷⁶ I likhet med Aly och Holmqvist, menar lärarna här att det ska finnas respekt elever emellan och att det ska finnas respekt mellan elever och lärare. Vidare menar lärarna att respekt innebär att eleverna ska respektera och lyssna på varandra. Enligt David ska eleverna ”bemöta varandra med respekt och som sagt inte förstöra den demokratiska processen i form utav att det ska finnas en åsiktspluralism”.⁷⁷ Det är alltså elevernas skyldighet att visa hänsyn gentemot varandras olikheter och åsikter.

⁷² Intervju med Gun 30/4-2014.

⁷³ Persson 2010, s. 109, 120.

⁷⁴ Andersson och Björk 2010, s. 18-19.

⁷⁵ Intervju med Eva 29/4-2014.

⁷⁶ Aly och Holmqvist 2009, s. 21–22, 30.

⁷⁷ Intervju med David 29/4-2014.

Bertil tar ner skyldigheterna till en mer basal individnivå. Han menar att för att skolan ska kunna fungera måste eleverna ta ansvar. Han ger några praktiska exempel på vad skyldigheter i verksamheten kan innebära:

Det är väl att på något sätt ställa upp så att man kan fungera som en social medborgare liksom, fungera med andra människor på ett bra sätt. Och då handlar det om... det kan ju handla om saker som att passa tider, att komma när lektionen börjar och för att visa respekt för dom andra i klassen och sådana saker. Inte störa andra. Ja, att liksom att kunna... att kunna fungera bra i grupparbeten också är ett sådant där exempel.⁷⁸

Guns syn på vilka skyldigheter eleverna har kan till viss del liknas vid Bertils tankar kring ett personligt ansvar i klassrummet. Gun menar att det handlar om att elevernas ska ta ansvar i den meningen att man inte håller på med mobilen under lektionen, att de ska ta med papper, penna, ansvara för läxor, uppgifter, deadlines osv. Till skillnad från Bertils och Guns mer basala, praktiska nivå, lyfter Fredrik skyldigheterna till en mer politisk nivå och menar att eleverna ska ha kunskaper och intresse för demokrati. Han menar att det är viktigt för att eleverna ska kunna känna igen demokrati. Fredrik anser att det är ett slags nödvändigt ont för att man ska kunna kämpa för demokrati och för att kunna förebygga auktoritära system. Fredrik säger att ”om en inte fullt förstår [demokrati] så blir det ju auktoritära system, starka ledare och jag menar, om vi tittar tillbaka i historien med Hitler och trettioalet och allting sådant”.⁷⁹ En plikt till att införskaffa sig kunskap om demokrati ska verka som något slags motgift mot auktoritära krafter enligt Fredrik. David står för en annan åsikt och tycker inte att man som lärare ska kunna kräva ett politiskt intresse av eleverna men att man som lärare ändå får föra med sig eleverna in i diskussioner om t.ex. moral.

⁷⁸ Intervju med Bertil 28/4-2014.

⁷⁹ Intervju med Fredrik 30/4-2014.

2.2 Tema 2: Lärarnas uppfattningar om begreppet demokrati i verksamheten

2.2.1 Demokratiska arbetsformer

Den tidigare forskningen visar att det finns överensstämmande resultat kring hur lärare arbetar med demokratiuppdraget i sin verksamhet. I Perssons studie framgick att lärarna arbetar med demokrati genom att förse elever med ett praktiskt deltagande, dvs. att barn och elever ska få direkt inflytande över sitt egna lärande, att de ska få ansvara för genomförande av aktiviteter eller genom att direkt involveras i förbättring av den fysiska miljön i skolan.⁸⁰ Det praktiska deltagandet framgår på liknande sätt även i Spegels studie då lärarna beskriver att skolan är ett forum där eleverna ska vara delaktiga i beslutsfattandet och få träna sin demokratiska kompetens.⁸¹ Liknande resultat går att skönja hos intervjurespondenterna i denna studie. Gemensamma uppfattningar som finns bland lärarna är att eleverna ska få ett visst inflytande över arbetsformer, examinationsformer och att de, till viss del, ska få möjlighet till att kunna bestämma över upplägget i kursen. Eva visar tydligt hur eleverna kan ge uttryck för olika viljor i klassrummet som hon sedan försöker bemöta:

'Jag vill göra den här examinationen', 'och jag vill göra den här', 'jag vill göra den här'.
Och så gör jag grupper utifrån det. Så har jag examination och så låter jag eleverna bestämma.⁸²

Graden av hur mycket bestämmanderätt och medinflytande eleverna ska få, varierade bland lärarna. Medan Eva beskriver hur hon ger fria händer till eleverna, beskriver Bertil hur elevernas inflytande är begränsat och kallar det en "light-variant" av elevinflytande. Han hävdar att eleverna lätt lägger över beslutsfattandet på honom.

Likaså framgår att lärarna ger eleverna möjlighet till inflytande inom olika delar av verksamheten. Fredrik nämner hur eleverna får inflytande genom att välja litteratur inom svenskan medan det hos Charlotte framgår att elevinflytandet begränsas till kursutvärderingar. Hon säger att "det är en av de få sakerna där de har med sig sitt medbestämmande..."⁸³ Att utvärdering kan ses som en form av demokratisk arbetsform inom verksamheten där eleverna har möjlighet att föra fram sin åsikt är en uppfattning som delas även av Gun som använder sig av samma metod. Gun säger exempelvis att "[v]i får prova, utvärdera. Jag går igenom utvärderingen, det här tyckte ni var bra och det här tycker ni kan göras bättre".⁸⁴ Genom utvärderingen kan hon sedan förändra och förbättra kursen utifrån elevernas önskemål.

I Andersson och Björks studie betonar lärarna klassrådet och dess betydelse för demokrati i skolan och som en arena för demokrati i praktiken. På liknande sätt har lärarna i Spegels studie uppgett elevrådet som ett forum för elevers delaktighet.⁸⁵ Av intervjuerna framkommer liknande

⁸⁰ Persson 2010, s. 157–158.

⁸¹ Spegel, s. 23

⁸² Intervju med Eva 29/4-2014.

⁸³ Intervju med Charlotte 28/4-2014.

⁸⁴ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁸⁵ Andersson och Björk 2010, s. 22; Spegel 2012, s. 23.

uppfattningar hos Bertil, Fredrik och Gun om att elevråd och klassråd anses som demokratiska arbetsformer då eleverna får träna sammanträdesteknik och protokollföring för att på så sätt kunna leda och hantera möten. Bertil säger att

[j]ust nu slarvar jag väl lite med det men på klassråd och så att träna eleverna i någon slags grundläggande demokratisk mötesordning och sådant där. Protokoll och att dom under klassrådet då håller i sina möten själva är någon slags övning i demokrati, hur man utövar demokrati på något sätt på gräsrotsnivå.⁸⁶

Det praktiska deltagandet, klassråd och elevråd som kunde skönjas i intervjuerna kan anknytas till att pedagogerna i Perssons studie arbetar med att elever ska skapa färdigheter och förmåga att delta och medverka i demokratiska processer.⁸⁷

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolornas arbete med demokrati och värdegrund framgår att lärare använder sig av arbetsformer som prövande samtal (deliberativa samtal), kritisk reflektion och analys.⁸⁸ Även i Aly och Holmqvists studie omnämns diskussioner och reflektioner där elevers åsikter får komma till tals som demokratiska arbetsformer. Liknande uppfattningar uppger lärarna i denna studie då diskussion anses vara en form av demokrati i klassrummet. Ingen av lärarna nämner dock begreppet deliberativa samtal, även om de ansåg att diskussion är ett givet inslag i klassrummet. Det finns dock skilda nivåer och uppfattningar kring hur diskussioner i klassrummet kan se ut och i vilken utsträckning eleverna ska få diskutera. David framhöll t.ex hur han sakligt försöker argumentera med eleverna och frambringa ett konsekvenstänk hos dem. Gun beskriver hur hon försöker stimulera diskussioner och ha en roll som en stabilisator: ”Så det är ju full fart på diskussionerna ibland. Så kan det hetta till ordentligt och då tycker jag att ha en viktig roll som stabilisator, man ska våga lyfta locket på debatten”.⁸⁹

Nära förknippat med diskussioner är begrepp som att *lyssna*, *främja samtal* och *dialog*. Dessa begrepp arbetar lärarna aktivt med i Andersson och Björks studie.⁹⁰ I Spegels studie lyfts istället begreppet kommunikation, vilket vi anser är synonymt med dessa begrepp. Ett liknande resultat går att urskilja i Annas och Guns uppfattningar då de betonar vikten av att *lyssna in eleverna*. Gun förklarar vikten av att lyssna då hon säger att ”[j]ag försöker lyssna för det är det svåraste. Jag är ju svensklärare också så jag predikar hela tiden om vikten av att kunna lyssna. Jag försöker inbjuda till samtal och respons och sådär”.⁹¹ Förutom dialogen och att kunna lyssna, framgår det i Perssons avhandling hur lärarna hade arbetat med demokratiska arbetsformer där erkännandet användes som ett centralt begrepp. Begreppet innebär ett erkännande av individens identitet, att motverka kulturella värdemönster som skiktat sociala gruppers status samt till att verka för att alla elever tillägnar sig resurser för att kunna delta i samhällslivet.⁹² På liknande sätt gick det att skönja i intervjuerna ett normbrytande arbetssätt. Anna berättar om hur hon arbetar för att ingen elev ska

⁸⁶ Intervju med Bertil 28/4-2014.

⁸⁷ Persson 2010, s. 47.

⁸⁸ Skolinspektionen 2012, s. 7.

⁸⁹ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁹⁰ Andersson och Björk 2010, s. 20–26.

⁹¹ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁹² Persson 2010, s. 153–154.

känna sig nedtryckt i klassrummet, de ska våga prata och säga fel saker i klassrummet. På liknande sätt säger Bertil t.ex att han försöker skapa en trygg stämning i klassrummet:

Jag skulle vilja säga, det jag tänker på när jag kommer in i ett klassrum är att försöka skapa någon stämning av trygghet ändå där alla ska kunna våga räcka upp handen och säga saker. Inte så att man ska bli utskrattad och sådana saker. Utan man ska ha rätt och uttrycka sig på ett tryggt sätt och försöka balansera så att alla får prata. Men det är ju väldigt svårt i praktiken. Men det är väl någon slags grundinställning.⁹³

En annan uppfattning som lärarna ger uttryck för var att demokrati kunde innebära varierade arbetsformer. Uppfattningen grundades då på att lärarna ansåg att alla elever ska få en chans att kunna visa upp sina kunskaper utifrån deras olika förmågor. David anser att det är viktigt att använda sig av varierade arbetsformer för att det ska bli rättvist för eleverna. Charlotte förklarade på följande sätt varför hon anser att det är viktigt med varierade examinationsformer: ”De kan ha svårt att uttrycka sig muntligt men på samma sätt kan man ha svårt för att uttrycka sig skriftligt ibland i vissa moment, så man får ju variera det där då”.⁹⁴ En varierad undervisning uppfattas då som ett demokratiskt arbetssätt.

På frågan om vad lärarna betraktade som demokratiska arbetsformer framgick skilda uppfattningar. En del lärare uppfattar elevers medbestämmande som en demokratisk arbetsform medan andra uppfattar att lärarens bestämmelser i klassrummet kan generera demokratiska kompetenser. Anna menar exempelvis att demokratiska arbetsformer innebär ”att också få friheten att organisera sig som man vill i sin grupp” och att eleverna ska få komma till tals och ”organisera sig på ett demokratiskt och rättvist sätt”.⁹⁵ Således kan en uppfattning skönjas att elever ska få bestämma själva hur de vill organisera sig och hur de vill arbeta. Gun däremot har en annan syn på det hela, hon säger:

[s]pontant tänker jag på hur man gör gruppindelningar, [...] ’Nä, kan vi inte få sitta som vi sitter?’ ’Nej, ni ska tränas att kunna samarbeta med alla sorters människor och personligheter så nu blandar jag om er... ett, två, tre, fyra... ett, två, tre, fyra, fem, sex, sju, åtta’ och så blandar man om sådär. Då ser jag... dom tränas att jobba med människor som är helt olika dom själva och det tycker jag är jättenyttigt... Så där är jag inte så demokratisk och lyssnar in dom. ’Kan vi inte sitta och jobba med dom vi vill?!’ ’Nej! Ni ska tränas att jobba med oliktankande, den som inte är din bästa kompis i klassrummet!’ Det tycker jag är jätteviktigt och ibland så orkar man inte det men man måste orka det.⁹⁶

Gun menar härmed, till skillnad från Anna, att bestämda gruppindelningar genererar demokratiska kompetenser då eleverna ska kunna arbeta med olika sorters människor.

⁹³ Intervju med Bertil 28/4-2014.

⁹⁴ Intervju med Charlotte 28/4-2014.

⁹⁵ Intervju med Anna 25/8-2014.

⁹⁶ Intervju med Gun 30/4-2014.

2.2.2 Hanteringen av den "odemokratiska" eleven

En tydlig skillnad i lärarnas uppfattningar framgår på frågan om hur de gör om elever bryter mot demokratiska värderingar. Gun menar att elever är i behov av att se "en vuxen, mogen lärare som vågar uttrycka sina moraliska värderingar".⁹⁷ Hon beskriver även hur hon är tydlig i klassrummet med att visa vad hon anser är rätt och fel samt att hon är noga med att markera när en elev är odemokratisk. Hon ger ett exempel på hur hon gör i en situation då en elev slänger ur sig glåpord till någon annan: "'Vad sa du där?!' att man fångar upp det liksom. 'Det är inte okej!', 'Nä, men jag bara skoja', 'Vaddå skoja?!' Hur långt ska det gå det här liksom? Hur grova ska liksom nedsättningsorden bli?"⁹⁸ I kontrast till Guns beskrivning av sitt agerande står Davids när han uppger att han kan vara försiktig med att markera i vissa situationer. Han väljer att inte alltid moralisera över åsikter eftersom det kan leda till att han förlorar elevens förtroende till honom. Han säger att

[o]m en elev uttrycker sig odemokratiskt så måste jag markera att jag tycker att det är fel, men jag vill även göra det på ett smart sätt så jag inte förlorar eleven, för om jag då skjuter in dom i ett hörn så tror jag liksom att dom... då kommer inte det långsiktiga arbetet med dom... med den individen att göra någonting utan då kommer dom bara lägga upp en mask gentemot mig i klassrummet och då kommer det inte vara någonting som går igenom.⁹⁹

Istället förespråkar han ett långsiktigt arbete med normer och värderingar för att på sätt kunna påverka eleverna. Vidare säger han att om han kommer med pekpinna för hur man ska tänka och tycka så kommer han inte åstadkomma någon förändring. Istället gäller det att ha en metadiskussion under längre tid för annars riskerar han att rasera elevernas respekt och förtroende för demokratiska tankar och idéer. David berättar hur en elev i sin vänskapskrets uttryckt sig sexistiskt om en av hans kollegor. I sådana situationer väljer David att inte moralisera över vad eleven säger då han anser att han skulle förlora elevens förtroende och i längden möjligheten att kunna påverka elevens beteende. David säger att han inte skulle säga någonting i stil med: "'Du! Sånt där snack accepterar vi inte här! Sådär kan inte du säga om min kollega!'", när han liksom har sagt det internt, utan då tänker jag att men det här är någonting som jag behöver jobba med i den här gruppen under ett års tid."¹⁰⁰ Vidare förklarar han att

[o]m jag kommer med något färdigt recept på det så kommer jag bara förlora honom totalt. Då kommer jag bara vara en moralgubbe som är liksom... diskvalificerad. Så jag kommer inte vinna nånting på det, utan det gäller liksom att på något sätt under ett års tid traggla normer, värderingar, synliggöra hur man blir utsatt för, hur liksom, vad som sker via man lägger sexistiska kommentarer och definitivt inte ta honom... om jag hade tagit honom inför klassen där så hade jag ju diskvalificerat mig totalt.¹⁰¹

⁹⁷ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁹⁸ Intervju med Gun 30/4-2014.

⁹⁹ Intervju med Gun 30/4-2014.

¹⁰⁰ Intervju med David 29/4-2014.

¹⁰¹ Intervju med David 29/4-2014.

På frågan om elever får vara odemokratiska fanns det skilda uppfattningar bland lärarna om hur de skulle hantera en situation då en elev uttrycker rasistiska och nazistiska åsikter. Varken Bertil eller Fredrik har upplevt någon sådan situation. De har ändå skilda uppfattningar om hur de skulle hantera en sådan situation om den skulle uppstå. Bertil tycker att en elev med nazistiska åsikter ska få uttrycka vad den tycker och tänker men att det är viktigt med att följa upp med en diskussion och ifrågasätta sådana tankar. Fredrik menar att han skulle rapportera händelsen vidare om han råkar ut för en nazist i klassrummet men att detta inte förekommer för att eleverna har en självbevarelsedrift:

Men om det skulle vara något riktigt graverande så måste man väl rapportera på något sätt, det tror jag. Ja, det tror jag. Jag har liksom inte råkat ut för det med att någon ultranazist, rasist. Men då måste jag ju säga till. Det måste man ju rimligtvis göra. Det tror jag. Det är ju en skyldighet att slå vakt om det här. Det är ju inte såhär att någon elev... Mina elever, dom har sådana tankar så, dom är ju så pass smarta att dom har ju självbevarelsedrift. Dom säger ju inte vad dom tycker då utan dom spelar ju med. Så det är ju ganska subtilt det här. Jag tror inte det finns någon elev här som... jag menar... någon sådan här riktig värsting. Skulle det dyka upp någon sådan här Breivik eller man märker herre Gud. Då måste man ju säga till. Jag menar det är ju för allas bästa. Så är det ju inte i regel.¹⁰²

Fredrik ger här uttryck för att så länge extrema åsikter inte kommer till uttryck i skolan utgör detta inget problem. Det är först när extrema åsikter kommer till ytan som han anser att de behöver behandlas. Det finns även skillnader i uppfattningarna om när elever bör köras ut från klassrummet. Bertil menar att det ska behövas en krissituation för att han ska känna sig tvungen att köra ut en elev från klassrummet, vilket han aldrig gjort. Han tror inte på utvisning från klassrummet utan tillrättavisar hellre sina elever. Likaså anser Charlotte att eleverna ”blir ju inte utkastade om dom är respektlösa för... och vill ta all plats själva”.¹⁰³ Eva menar istället att hon kör ut en elev om den inte följer skolans ordningsregler, som t.ex om en elev inte följer beslutet att inte ha mobiltelefon i klassrummet. Eva säger att

om vi har fattat ett beslut på skolan att vi ska inte ha mobiltelefoner inne i klassrummet och någon inte har det då accepterar inte jag det beslutet. Utan då kommer jag köra ut den eleven och säga 'då har inte du här inne och göra, du får frånvaro'. Då är det ingen acceptans i det.¹⁰⁴

Det går att skönja skillnader i uppfattningarna hos lärarna gällande vad de anser att det innebär att vara odemokratisk och hur de hanterar elever som de anser är odemokratiska i skolan.

¹⁰² Intervju med Fredrik 30/4-2014.

¹⁰³ Intervju med Eva 29/4-2014.

¹⁰⁴ Intervju med Eva 29/4-2014.

2.2.3 Förmedling av demokratiska värderingar och förbereda elever att delta i demokratiska beslutsprocesser

I Aly och Holmqvists studie anser lärarna att eleverna ska visa respekt gentemot klasskamrater och lärare vilket även länkas till överenskommelser i klassrummet.¹⁰⁵ Det här framgår även i vår studie på frågan om hur lärarna gör för att förmedla respekt för demokratiska värderingar till eleverna. Där finns det likartade uppfattningar om att lärarna ska lyssna på eleverna. Lärarna poängterar även att eleverna ska kunna lyssna på och visa respekt för lärare och klasskamrater samt följa ordningsregler på skolan. Bertil beskriver hur han gör när han förmedlar respekt för demokratiska värderingar till eleverna:

[N]u är jag dålig på det själv i och för sig, men att hålla tider och så vidare. Till de små, mindre regler och så i klassrummet och att dom också måste fungera för att man ska veta vad demokrati är och sådär. Just respekten mot andra människor och så. Så att det rör sig på flera olika plan.¹⁰⁶

Det finns skillnader i hur lärarna förmedlar demokratiska värderingar beroende på vilka ämnen de undervisar i, vilket blir en följd av vårt urval av intervjurespondenter. Lärarna menar att de arbetar med demokratiuppdraget med hjälp av kursinnehållet. Historielärarna uppger exempelvis att de förmedlar respekt för demokratiska värderingar muntligt genom att välja att undervisa om olika moment i historien då människans rättigheter har hotats. Charlotte säger exempelvis: ”Det finns ju många moment det här med hur människor har behandlats i olika tider och vilka som har haft makten och det här med objektivisering... att man ser på människor som objekt...”¹⁰⁷ Historie- och religionsläraren Bertil har en snarlik uppfattning:

Dels så pratar vi om i både historia och religion om konflikter som har varit där det har spårat ur av olika anledningar: mänskliga rättigheter. I själva ämnena i sig ligger ju mycket. Urval av stoff och sådant.¹⁰⁸

Svensk- och engelsklärarna lyfter fram språket som ett verktyg för att förmedla respekt för demokratiska värderingar till eleverna. Fredrik anser att litteraturen är ett verktyg där eleverna får tankar om samhället och personer medan Gun menar att eleverna får diskutera texter under lektionerna. Gun anser, gällande arbetet med demokrati, att ”[s]venskan är utmärkt... vi jobbar med retorik, argumentation och debatteknik och sådär... så det är ju roligt... då tränas dom att komma till sina åsikter och komma till tals.” Samhällslärarna betonar ett arbete med de mänskliga rättigheterna. På frågan om hur läraren förmedlar respekt för demokratiska värderingar till eleverna svarar Anna att

[e]ftersom jag är samhällskunskapslärare så är det väldigt naturligt i och med kursplanen att arbeta med mänskliga rättigheter, så jag har ofta just haft mänskliga rättigheter som ett

¹⁰⁵ Aly och Holmqvist, s. 21–22, 30.

¹⁰⁶ Intervju med Bertil 28/-2014.

¹⁰⁷ Intervju med Charlotte 28/4-2014.

¹⁰⁸ Intervju med Bertil 28/4-2014.

tema och om man går in i det temat och lyfter brott mot mänskliga rättigheter både i Sverige och utomlands.¹⁰⁹

Samtliga lärare ser alltså hur de i sitt specifika ämne bidrar till att träna och förbereda sina elever i demokrati på olika sätt. Uppfattningarna om vilka metoder som bör användas för att uppnå denna förmedling av demokrati varierar. Resultatet i Andersson och Björks studie visar att lärarna lägger fokus på sitt eget beteende, sitt förhållningssätt gentemot eleverna samt hur eleverna förhåller sig till demokrati och dess värden, snarare än att föreläsa om demokratiska värderingar.¹¹⁰ Dessa uppfattningar kan liknas vid Evas uppfattning då hon anser att det är hennes egna förhållningssätt som är avgörande vid förmedlingen av demokrati till eleverna:

Jag skulle väl vilja säga att det största verktyget man har är sig själv. Mitt beteende. Mitt bemötande till elever och mitt sätt att undervisa hur jag kanske... alltså benämner vissa grupper eller vad jag tar upp för olika exempel när jag diskuterar är den största normsättaren tror jag.¹¹¹

Gällande hur eleverna kan förberedas i demokratiska beslutsprocesser för samhällsliv och arbetsliv finns det olika uppfattningar hos lärarna. Charlotte menar att det viktigaste är att problematisera demokratifrågor i skolan och försöka väcka engagemang. Hon menar att själva röstförfarandet inte är det svåra för eleverna, utan att ”det svåra är ju att få dom engagerade så att dom vill använda den där rösträtten”.¹¹² Vidare anser Charlotte att uppgiften från skolans sida måste vara att problematisera och att försöka få eleverna att tänka till. Hon vill att hennes elever ”går ut och har möjlighet att vara kritiska så att dom inte leds in i något som dom inte vet vad det är eller att dom ser förenklingar”.¹¹³ I kontrast till Charlotte lyfter Anna istället det praktiska deltagandet där hon förbereder eleverna genom att de aktivt får träna på beslutsprocesser. Eleverna får t.ex rösta på skolan och på så sätt får de en erfarenhet om hur valsystemet fungerar. Dessutom arbetar Anna med programråd för att eleverna ska lära sig hur demokratiska processer går till. David har en annan uppfattning på samma fråga, han säger att

[v]i ska diskutera: hur är beslutsgången i svenska samhället? Vilka valmöjligheter har vi? [...] Även tydliggöra vilka olika demokratiska institutioner som vi har i samhället, inte bara institutioner i formell och offentlig mening utan även liksom i civilsamhället.. diskutera liksom i föreningsliv, inte som ett eget område men små diskussioner ofta... det svenska samhället är uppbyggt med föreningar, föreningar förutsätter en demokrati. Vilket ansvar har man då när man är i ... ansvar, skyldigheter och rättigheter då när man ingår i dom...¹¹⁴

Här synliggörs hur han försöker förbereda elever att delta i demokratiska beslutsprocesser genom att diskutera och belysa hur det svenska samhället är uppbyggt med institutioner, föreningar samt hur beslutsgången går till i Sverige. Här betonas således kunskaper om demokratins institutioner framför en mer praktisk demokratiträning.

¹⁰⁹ Intervju med Anna 25/4-2014.

¹¹⁰ Andersson och Björk 2010, s. 30.

¹¹¹ Intervju med Eva 29/4-2014.

¹¹² Intervju med Charlotte 28/4-2014.

¹¹³ Intervju med Charlotte 28/4-2014.

¹¹⁴ Intervju med David 29/4-2014.

2.3 Tema 3: Lärarnas motiveringar för demokrati i verksamheten

2.3.1 Varför demokrati i undervisningen

Gun anser att skälet till att demokrati ska genomsyra verksamheten i skolan är för att det är så naturligt för de svenska medborgarna. Hon säger att ”vi har ju fått det från bröstmjölken menar jag... vi svenskar”.¹¹⁵ Hon jämför med England, där hon också har undervisat, där eleverna får straffas och där eleverna inte får ifrågasätta läraren. Hon menar att i Sverige slipper vi en ängslighet och hon gillar att det inte finns samma auktoritetsrädsla i Sverige. Elever vågar ifrågasätta och det finns inte lika tydliga hierarkier då läraren är lite som en kompis och en chef i Sverige. Gun tycker dock att engelska elevers respekt, artighet och vältalighet saknas hos de svenska eleverna. Hon anser att en mix av det svenska systemet och det engelska vore önskvärt. Annas uppfattning om skälet till varför demokrati är centralt i undervisningen är att hennes uppfattning är att demokratiska värderingar inte är lika självklara i dagens samhälle som de en gång var. Anna säger att

det är precis som att jag lite grann har vaknat upp med den ökande rasismen i samhället och liksom någon slags extremhöger våg där jag inser att personligen att vissa liksom just... demokratiska värderingar inte är självklara i samhället på ett sätt som jag kanske trodde tidigare.¹¹⁶

Tankar om att yttrandefriheten och demokratin skulle vara hotad är något som inte bara Anna ger uttryck för. Även Bertil, Charlotte och Fredrik anser att det finns en kamp där det är viktigt att verka för demokrati och demokratiska värderingar. Lärarnas åsikter kan liknas vid Andersson och Björks resultat där lärarna att demokrati är centralt för att säkra en framtida demokrati.¹¹⁷ Vidare anser Anna att det är skolans uppgift att arbeta med att synliggöra odemokratiska krafter och tycker att det är viktigt att man i skolan öppnar upp för demokrati. Detta ska man göra genom att skapa förutsättningar för diskussioner där åsikter kan ventileras:

[Det är] viktigt för eleverna [att] möta redan i skolan någonting som inte är precis som dom själva är... och att dom har fått gå in i frågor som där demokratifrågorna är liksom centralt... kanske ett dilemma liksom... att dom verkligen får på ett känslomässigt plan möta dom här frågorna.¹¹⁸

Skolinspektionens granskning visar att en av skolans uppgifter är att fostra eleverna i medborgerliga kompetenser vilka är grundläggande kunskaper, värden samt förmågor för att kunna bli aktiva medlemmar i ett demokratiskt samhälle.¹¹⁹ Det kan liknas vid det som Bertil anser är den främsta anledningen till att demokrati ska vara en del av skolans verksamhet; att eleverna ska få ta del av och lära sig om demokrati på både teori- och praktikinivå. Han ser dock inte skolan som den enda platsen där ungdomar får lära sig om demokrati. Inom föreningsliv lär man sig också om demokrati,

¹¹⁵ Intervju med Gun 30/4-2014.

¹¹⁶ Intervju med Anna 25/4-2014.

¹¹⁷ Andersson och Björk 2010, s. 27, 29.

¹¹⁸ Intervju med Anna 25/4-2014.

¹¹⁹ Skolinspektionen 2012, s. 8.

anger Bertil. Det är dock skolan som bär det största ansvaret. Han ser arbetet med demokrati som ett steg på vägen för att kunna få ett fungerande demokratiskt samhälle.

För att få ett fungerande samhälle helt enkelt, att få ett demokratiskt samhälle. Då måste man ju skola medborgarna i det. Och det finns ju egentligen ingen annan, eller det finns ju andra platser också, som idrottsföreningar och så, men skolan kanske har, har ju det största ansvaret tycker jag. Att skola demokratiska medborgare liksom. Som ska man ha ett samhälle som ska fungera demokratiskt då måste, då måste man utbildas i det i skolan. Och sen är det ju som sagt idrottsföreningar och andra typer av föreningsliv och så fostrar ju i det också, men det. Men dom kanske gör det mer på praktikinivå och vi gör det nog mer på både praktik- och teorinivå.¹²⁰

Denna uppfattning delar Bertil med Charlotte. Vidare uppfattar Charlotte arbetet med demokrati som något naturligt i och med att hon upplevde hur man under 60-, 70- och 80-talet, under hennes uppväxt, kämpade för demokrati och för att fostra demokratiska medborgare. Charlotte uppger även att styrdokument, dvs. läroplanen, utgör grunden för demokratiarbetet. Det är en uppfattning som David delar med henne. David ser det som att han har gått med på att låta demokratin vara en grund för sin verksamhet då han blev lärare, styrningen ovanifrån är således något naturligt. Han säger att

det grundläggande är väl att jag har blivit pålagd det av statsmakten... det har jag ju accepterat när jag går in i den här rollen som lärare, att jag ska förmedla demokratiska värderingar likväl som att... oavsett vad jag tycker personligen, så är det det jag ska förmedla.¹²¹

David anser att lärarrollen innebär att man är en "frontlinjebyråkrat". Han menar då att lärare har uppgifter de ska utföra, uppgifter som de måste följa oavsett personliga åsikter. Men att demokrati är något som är pålagt lärarna är inte enda anledningen till att han låter det vara en grund för sin verksamhet i skolan. David anser även att demokrati är "bra för den personliga utvecklingen och för rättvisan".¹²² Han ser således en nytta på både ett personligt och ett allmänt plan med att demokrati förmedlas.

För Eva är det viktigaste skälet till att arbeta med demokrati att eleverna tar det för självklart. Hon menar även att människor runtomkring i världen sätter livet till för att få de demokratiska rättigheter som eleverna i Sverige anser är en självklarhet:

Att dom största skälen är att ungdomar tar dom som självklara. Dom tycker att demokrati är självklart. Och det är det inte. Vi måste arbeta väldigt aktivt med demokratiska värderingar... hela tiden för att få kvar dom, för att förädla dom.¹²³

Fredriks tankar liknar Evas uppfattning om att eleverna tar demokrati för självklart. Fredrik säger att "det finns ju alla skäl. [Demokrati] är ju som sagt, det är ju grunden för samhället. För det det samhället vi vill ha nu. Om det ska vara fritt och demokratiskt, pluralistiskt, så måste vi slå vakt om det".¹²⁴ Han säger vidare att

¹²⁰ Intervju med Bertil 28/4-2014.

¹²¹ Intervju med David 29/4-2014.

¹²² Intervju med David 29/4-2014.

¹²³ Intervju med Eva 29/4-2014.

¹²⁴ Intervju med Fredrik 30/4-2014.

det är ju en kamp hela tiden. För att det går ju upp och ner. Och vi ser ju nu i samhället. Jag menar motsättningarna har stigit, löneskillnaderna har stigit och problemen har ju ökat och jag menar då får man ju kämpa för att alla ska ha rätt till... till vissa grundläggande saker.¹²⁵

Han ser alltså demokrati som dels pålagt ovanifrån och att det dels på något sätt handlar om att man bestämmer sig för att vi ska ha ett visst samhälle så måste dessa tankar genomsyra verksamheten.

2.3.2 Det primära gällande demokrati

I Perssons studie anser lärarna att det är viktigt att eleverna ökar sin medvetenhet om demokratifrågor, något som Anna anser vara det viktigaste att förmedla till sina elever när det kommer till demokrati. Hon vill att eleverna ska känna att de har makt att förändra.

[Eleverna] ska upptäcka sin möjlighet att påverka och att dom ska förstå att samhället... saker som sker i samhället inte sker av en slump utan att samhällsutvecklingen har drivits fram av grupper och individer som har velat påverka och att de också är aktörer i samhället, så att dom är med och formar samhället. Och jag vill att dom kan se sin egen roll i det och sin egen betydelse i det och det är ju en form av demokratiaspekt.¹²⁶

I samband med detta grundar hon sin åsikt i att demokrati är inget vi kan ta för givet och att det är något människor har kämpat för. Bertil anser att det primära vid förmedling av begreppet demokrati handlar om att medvetandegöra eleverna om vilka rättigheter respektive skyldigheter de har i en demokrati. Tankarna kan liknas vid Annas gällande att eleverna ska inse vilken möjlighet de har att faktiskt påverka. Det är något även Eva håller med om. Hon vill förmedla att eleverna aktivt ska ta del av samhället och demokratin, ett sätt att påverka och i detta tycker hon att det är viktigt att eleverna vågar stå för sina åsikter.

Liksom Bertil, som anser att rättigheter och skyldigheter utgör grunden för att ett demokratiskt samhälle ska fungera, anser även David att demokrati innebär både rättigheter och skyldigheter. David vill även medvetandegöra eleverna om att det finns många aspekter av demokratin både åsiktsmässigt och strukturmässigt. Han vill gärna förmedla att den demokrati som är rådande i Sverige är en liberal demokratiuppfattning och han vill förmedla att det finns alternativa uppfattningar som en marxistisk demokratiuppfattning. Charlotte ger uttryck för ett liknande förhållningssätt gentemot förmedling av begreppet demokrati. Hon anser sig förmedla en eurocentrerad syn på begreppet demokrati. Det primära för Charlotte är att kunna föra in andra perspektiv, t.ex. Afrika och Asien. Hon önskar även kunna förmedla ett ifrågasättande av någon slags allena rådande uppfattning om en linjär europeisk utveckling av demokrati mot allmän rösträtt. När Fredrik talar om det primära som han vill förmedla gällande demokrati nämner han respekt, de mänskliga rättigheterna, pluralism, öppenhet och yttrandefrihet. Fredrik liknar dessa begrepp mat, sömn och kärlek för samhället och betonar att alla delar är viktiga i ett demokratiskt samhälle.

¹²⁵ Intervju med Fredrik 30/4-2014.

¹²⁶ Intervju med Anna 25/4-2014.

3 Sammanfattande diskussion

Resultatet har visat att det finns en mångfald i de sju lärarnas uppfattningar om begreppet demokrati i läroplanen vilket skiljer sig från Andersson och Björks studie. I den studien hade lärarna mer överensstämmande uppfattningar om vad demokratiska värden innebär. Det är ett förvånansvärt resultat då varje uppfattning i vår studie på sitt sätt alltid hade något unikt inslag. Det finns dock mer framträdande drag som delas av flera lärare gällande uppfattningar om demokratibegreppets innebörd och mer avvikande uppfattningar som går att redogöra för. Det kan vara värt att nämna att intervjuguiden var omfattande och att frågor som inte hörde till syftet valdes bort eftersom det fanns tillräckligt med resultat för att besvara frågeställningarna.

De framträdande dragen som kunde skönjas i lärarnas uppfattningar var att demokrati innebar yttrandefrihet, ett öppet diskussionsklimat och medbestämmande, vilket gick helt i enlighet med den tidigare forskningen. Förutom de nämnda uppfattningarna, sträckte sig demokratibegreppet i läroplanen till att även omfatta jämlikhet, rättvisa, frihet från diskriminering, pluralism, mångkulturalism, representation, lika rättigheter och rättssäkerhet. Lärarna ansåg även att begreppet är problematiskt och inte entydigt.

På frågan om vilka konflikter som kan uppstå mellan demokratiska värden och mänskliga rättigheter hade lärarna en uppfattning om att det kan uppstå i mötet med olika religioner, traditioner och kulturer. På ett snarligt sätt fanns det en uppfattning om att konflikter kan uppstå när minoriteters rättigheter ska tillvaratas i ett samhälle som styrs av majoriteten. Även andra tolkningar av vilka konflikter som kan uppstå var rådande. En sådan kunde t.ex vara att yttrandefrihetens gränser kan utgöra ett problemområde då elever ska ha rätt att uttrycka sig men att de inte har rätten att kränka någon. Den här tanken om elevers rätt i klassrummet för oss in på frågan om vad lärarna menade var elevers rättigheter. De mer framträdande uppfattningarna var att elever ska ha rätt till ett medbestämmande i skolan, vilket även framkom i den tidigare forskningen. Utöver medbestämmande, fanns det uppfattningar om att eleverna ska ha rätt till information gällande skolverksamheten, t.ex att få reda på vilka krav som ställs på eleverna i skolan. En framträdande uppfattning var att elever ska ha rätt att påverka skolans verksamhet. Trots den här uppfattningen gav lärarna olika exempel på hur de skulle hantera en situation där eleverna är missnöjda med sina lärare. Här uppmanade lärarna till olika tillvägagångssätt. En lärare menade att eleverna kan komma med klagomål till andra lärare och rektorer medan en annan lärare skulle föra en diskussion med eleverna om hur de kan gå tillväga för att påverka. Ytterligare en uppfattning var att läraren skulle uppmana eleverna till självreflektion istället för att lägga problemet på någon annan. Lärarna ansåg även att elevers rättigheter är att kunna bilda opinion och organisera sig, utvecklas kunskapsmässigt och få möjligheten att utvecklas som kritiskt tänkande medborgare. Därutöver fanns det uppfattningar om att likvärdighet i skolan var en rättighet och att eleverna inte skulle bli marginaliserade i någon form utav resultat utan istället bli sedda som individer.

I den tidigare forskningen framkom ingen tydlig redogörelse för vad elevernas skyldigheter i läroplanen egentligen innebar. I den här studien har lärarna lyckats sätta ord på vad skyldigheter

innebar. Det som däremot nämndes i den tidigare forskningen var att medborgarna ska följa lagar som ger dem rättigheter, vilket kan liknas vid resultatet att eleverna ska följa de överenskommelser och regler som finns i skolan. Andra framträdande uppfattningar som kunde skönjas var att elever ska kunna respektera andra elever och lärare och lyssna på varandra samt respektera beslut för att verksamheten ska kunna fungera. Ytterligare uppfattningar gällande elevers skyldigheter var att de ska kunna visa respekt gentemot olikheter och andras åsikter. I resultatet framkommer även uppfattningar som kan innebära att lärarna ställer högre, praktiska krav på eleverna, som t.ex när deras skyldigheter anses vara att ansvara för saker som t.ex papper, penna och deadlines.

Resultatet från intervjuerna inom det andra temat har visat en framträdande uppfattning om att formuleringen ”demokratiska arbetsformer” i läroplanen kunde innebära klass- och elevråd, diskussioner, att lyssna, främja dialog och elevinflytande i undervisningen. Det här resultatet överensstämmer med de demokratiska arbetsformerna som nämns i den tidigare forskningen. Det fanns dock delade meningar om hur de demokratiska arbetsformerna skulle ta sig i uttryck. Bestämda gruppindelningar ansågs exempelvis vara en demokratisk arbetsform då det genererar en kompetens där elever kan samarbeta med olik tänkande, medan en annan uppfattning var att demokrati kan innebära att eleverna får organisera sig som de vill i sin grupp.

Eftersom läroplanen även poängterar vikten av förmedling av demokratiska värderingar, var det relevant att ställa frågan om en elev får vara odemokratisk samt hur läraren hanterar en situation där elever bryter mot det de anser vara demokratiska värden i skolan. Genom att ställa sådana frågor blottades även lärarnas syn på vad de menar är demokratiskt. Frågorna fyller en funktion då de ringar in och avgränsar lärarnas demokratiuppfattning i verksamheten. På frågorna framkom olika uppfattningar om hur lärarna skulle hantera situationer där eleverna uppträder ”odemokratiskt”. En lärare redogjorde för sin uppfattning om hur hon markerar direkt och ”fångar tillfället i flykten” medan en annan lärare ansåg att känsliga situationer för eleven bör hanteras med en viss försiktighet. Läraren menade att han är försiktig med att markera gentemot en elevs beteende då det kan resultera i att eleven sätter upp en mask gentemot läraren och att förmedlingen av demokratiska värderingar därmed inte går igenom. Därutöver fanns det även skilda uppfattningar om hur hanteringen bör gå till om en elev uttrycker sig rasistiskt eller nazistiskt och därmed bryter mot demokratiska värderingar. En uppfattning var att elevernas åsikter bör tillåtas i klassrummet men att det ska följas upp med en diskussion medan en annan uppfattning var att händelsen bör rapporteras vidare. Det fanns även uppfattningar om att elever kan bryta mot demokratiska värderingar när de inte håller sig till de överenskommelser som finns i klassrummet. Om de då bryter mot demokratiska värderingar i form av att de stökar eller stör andra elever i klassrummet så framgick även här skilda uppfattningar om hur ett sådant beteende hos en elev bör hanteras. En del lärare menade att de tillrättavisar sina elever medan andra lärare hade uppfattningar om att de bör utvisa sådana elever från klassrummet om de inte följer de ordningsregler som finns på skolan.

I resultatet gick det inte att finna några märkbara skillnader på frågorna om hur lärarna *förankrar* och *förmedlar* demokratiska värderingar då lärarnas svar på frågorna var snarlika. Det här kan bero på att lärarna i flera fall inte kunde identifiera någon skillnad mellan begreppen förmedla och förankra. Lärarna uppfattade således frågorna som likadana vilket kan tyda på att formuleringarna i läroplanen var svårtolkade. En av intervjurespondenterna redogjorde exempelvis för samma svar på flera av frågorna. Främst ansåg sig lärarna använda sina ämnen för att förmedla demokratiska värderingar. Svensklärarna framhöll textens och skrivandets betydelse för demokratin. Historielärare tog däremot fram olika moment ur historien för att lära eleverna om demokrati och samhällslärarna betonade de mänskliga rättigheterna. Därutöver fanns det uppfattningar om att förmedlingen går till genom att lärarna poängterar att eleverna ska kunna lyssna och visa respekt, men även att lärare själv måste ta ansvar och följa överenskommelser på skolan. Förmedlingen kunde även ske muntligt, t.ex. genom att undervisa om demokrati men även genom att läraren är uppmärksam på sitt eget förhållningssätt då läraren anses ha en roll som normsättare i verksamheten.

Det fanns även en variation i uppfattningar om hur lärarna ansåg sig förbereda elever till att kunna delta i demokratiska beslutsprocesser i samhällsliv och arbetsliv. En sådan förberedelse kunde göras genom att ge eleverna ett praktiskt deltagande i klass- och programråd samt att ge dem möjligheten att rösta i skolan. En annan uppfattning var att det praktiska deltagandet inte är den stora utmaningen utan det svåra är att försöka få eleverna till att använda sin rösträtt och att få dem till att bli politiskt engagerade. Enligt den uppfattningen är det viktigare att problematisera samhällsfrågor för att göra eleverna till kritiskt tänkande medborgare. En tredje uppfattning var att försöka föra en diskussion med eleverna om demokratins institutioner och beslutsgången för att på så sätt förbereda dem in i demokratiska beslutsprocesser i samhällsliv och arbetsliv.

Inom det tredje temat som handlade om motiveringen av begreppet demokrati i undervisningen framgick även här varierade uppfattningar. Det fanns exempelvis en uppfattning om att demokrati var något naturligt och självklart eftersom det är något som eleverna blir fostrade med i Sverige. Därutöver fanns det en uppfattning om att demokrati har blivit angeläget att slå vakt om i takt med den högerextrema vågen och rasismen som nu hotar demokratin. Likaså fanns det uppfattningar om att demokratin fungerar som ett motgift mot auktoritära krafter och att den är en förutsättning för att få ett fritt, pluralistiskt och fungerande samhälle. En annan uppfattning var att demokratin inte kan tas för givet, utan att det är något som hela tiden måste förädlas. Det fanns även motiveringar till att tillämpa demokrati som inte var grundade i lärarnas egna motiv och tankar. Styrdokumenten kunde uppges som ett skäl till att tillämpa demokrati i verksamheten. Demokratiuppdraget måste av den anledningen tillämpas oberoende om det tillhör lärarens egna värderingar eller ej. Vid frågan om vad som är det primära gällande demokrati framkom en uppfattning om att eleverna ska känna att de har makt att förändra, att de därmed ska inse sin roll i samhället och att de har möjlighet att påverka. Det primära gällande begreppet ansågs även vara att medvetandegöra elever om vilka rättigheter och skyldigheter medborgarna har i en demokrati men även förmedla att det finns mer än en allena rådande definition av begreppet.

I teoridelen introducerades Foucaults idéer om disciplinering och makt. För att återknyta till hans idéer framgick i lärarnas uppfattningar hur demokratibegreppet inrymmer en maktaspekt. Ett sådant

exempel där demokratibegreppet har ett inneboende maktförhållande framgick i uppfattningen om att demokratiska arbetsformer kunde innebära att läraren bestämmer gruppindelningar. En sådan arbetsmetod ansågs vara demokratisk eftersom det genererar kompetensen att kunna arbeta med olikttänkande. Genom den arbetsformen har läraren all makt i sina händer. I kontrast till denna arbetsform står en annan, vilket ansågs vara att eleverna ska få kunna organisera sig som de vill i sin grupp. I den senare demokratiska arbetsformen släpper läraren ifrån sig makten till eleverna. Liknande tendenser till en förskjutning i maktförhållandet mellan lärare och elev som var beroende på tolkningen av begreppet demokrati kunde skönjas i frågorna som rörde elevernas rättigheter och skyldigheter inom demokratin. När lärarna poängterar och lyfter elevernas rättigheter inom demokratin medför det en större frihet för eleven och läraren lämnar därmed ifrån sig sin makt. Tvärtom förefaller det vara när lärarna poängterar elevernas skyldigheter, då förutsätter detta en större lydnad gentemot läraren och en större kontroll och disciplin över eleverna. Liknande mönster går att se vid argumenteringen av varierade arbetsformer, något som kan uppfattas som pålagt eleven men som lärarna menar genererar en demokratisk och likvärdig skola.

När demokratibegreppet innehåller en maktaspekt blir det således tydligt att begreppet kan användas som ett disciplineringsverktyg eftersom det är, precis som Liljequist menar, ett värdeladdat begrepp som ger legitimitet åt strängt taget vad som helst. Ett sådant klart exempel på hur demokratibegreppet kan användas som ett disciplineringsverktyg är när Guns förväntar sig att eleverna ska vara ansvarstagande och ta med sig papper och penna samt lämna in arbeten i tid, då hon anser det vara en demokratisk skyldighet. Genom en sådan uppfattning synliggörs hur en ansvarstagande elev normaliseras medan en elev som inte ansvarar för läxor, papper och penna differentieras på ett diskret sätt. Beroende på hur lärare tolkar formuleringarna kring begreppet demokrati i läroplanen kommer det leda till att lärare hanterar situationer i verksamheten på olika sätt, vilket kan resultera i likvärdigheten gällande arbetet med skolans demokratiuppdrag kan ifrågasättas.

Eftersom studien har visat hur spridda uppfattningar det finns kring formuleringarna om begreppet demokrati i läroplanerna så ställer vi några allmänna frågor: *Vad är poängen med att ha formuleringar i styrdokument som uppfattas så pass olika? Vad är önskvärt enligt Skolverket och vilka uppfattningar om begreppet samt vilken hantering av begreppet demokrati är eftersträvningsvärda?* Med de här frågeställningarna menar vi att det vore intressant att genomföra en liknande studie med samma typ av intervjufrågor med de på Skolverket som deltagit vid utformandet av läroplanen. Genom en sådan studie skulle Skolverkets uppfattningar om demokratibegreppet kunna blottas. Deras uppfattningar skulle sedan även kunna jämföras med lärares uppfattningar för att på så sätt visa skillnaderna mellan Skolverkets uppfattningar om hur det bör tolkas, jämfört med hur tolkningen ser ut bland lärare i verksamheten.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Aly, Pethra, och Sofi Holmqvist, *Demokratiska arbetsformer i undervisningssituationer*, Malmö 2009.

Andersson, Andreas, och Nicklas Björk, *Demokrati i lärarens vardag: En kvalitativ studie om grundskolelärares uppfattningar om och erfarenheter av hur demokratiska värderingar uppnås hos elever*, Norrköping 2010.

Foucault, Michel, *Övervakning och straff: fängelsets födelse*, 4:e uppl., Lund 2003.

Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, 2:a uppl., Lund 1999.

Persson, Lars, *Pedagogerna och demokratin: En rättssociologisk studie av pedagogernas arbete med demokratiutveckling i förskola och skola*, Lund 2010.

SFS 2013:823, *Skollag*. Stockholm: Svensk författningsförsamling 2013.

Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*, Stockholm 2011.

Skolverket, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet 1994*, Stockholm 1994.

Statens offentliga utredningar, SOU 2000:1. *En uthållig demokrati!: Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm 2000.

Skolinspektionen, *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*, Stockholm 2012.

Lisa Spegel, *Skolan som värdegrundande institution: En jämförande studie mellan gymnasieelevers upplevelse och skolpersonalens intentioner att tolka, tillämpa och medvetandegöra eleverna om det demokratiska värdegrundsuppdraget*. Umeå 2012.

Digitala källor

Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se>> (2014-05-21)

Sökord: ”Aga”, ”Demokrati”, ”Förenta nationerna”, ”Uppförandebetyg”

Rosenkvist, Mats, ”Skolans mål måste bli tydligare”, *Aftonbladet*. <<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/skola/article16384063.ab>> (2014-03-08).

Svenska Akademiens ordbok, <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>> (2014-05-21).

Sökord: ”Demokrati”

Personlig kommunikation

Intervjuer (finns tillgängliga som ljudfiler och transskriberad text hos författarna)

Anna 25/4-2014

Bertil 28/4-2014

Charlotte 28/4-2014

David 29/4-2014

Eva 29/4-2014

Fredrik 30/4-2014

Gun 30/4-2014

Bilaga 1 - Missiv till lärare

Hej!

Vi är två lärarstudenter som läser sista terminen på lärarprogrammet och skriver ett examensarbete om demokratiuppdraget i skolan. Demokrati är ett värdeladdat ord som är återkommande i läroplanen såväl som skollagen, ändå finns det ingen tydlig definition av begreppet. Av denna anledning anser vi det vara troligt att det finns skillnader i hur lärare i sin verksamhet uppfattar begreppet demokrati i läroplanerna och att de arbetar samt motiverar demokratibegreppet på olika sätt. Med utgångspunkt i demokratibegreppets tolkningsmöjligheter vill vi med den här studien klargöra vilka likheter och skillnader som kan finnas i hur lärare i sin verksamhet tolkar demokrati i läroplanerna, hur de utför demokratiuppdraget i sin verksamhet samt hur de motiverar det.

Studien ska bygga på intervjuer och vi ber nu att få ta del av din demokratisyn och dina erfarenheter kring demokratiuppdraget.

Intervjuerna beräknas ta ca 30-45 minuter och planeras äga rum mellan vecka 17-18. Tid och plats för intervjun har du möjlighet att välja själv inom ramen för dessa två veckor. Du kan när som helst avbryta din medverkan i studien och givetvis utlovar vi anonymitet.

Önskar du ytterligare upplysning om den aktuella studien får du gärna kontakta Mersija Fetibegovic (mob: 073-5986836, e-post: gusmerfe@student.gu.se) eller Simon Strömberg (mob: 070-4027591, e-post: john.simon.stromberg@gmail.com)

Med vänliga hälsningar,

Mersija Fetibegovic & Simon Strömberg

Bilaga 2 - Intervjuguide

Inledningsfrågor

- Vilka ämnen undervisar du i?
- Hur stor är din tjänst?
- Vilket område bor du i?
- Vilka årskurser undervisar du?
- Hur länge har du arbetat som lärare?

Tema 1: Uppfattningar om begreppet demokrati i läroplanen

- Begreppet demokrati nämns vid flera tillfällen i läroplanen GY11. Spontant, vad **anser** du är demokrati?
- Under normer och värden står det i läroplanen att ”läraren ska klargöra **det svenska samhällets grundläggande demokratiska värden** och de mänskliga rättigheterna samt med eleverna **diskutera konflikter** som kan uppstå mellan dessa **värden** och **rättigheter** i faktiska händelser.” (GY11, s. 12)
 - Vad innebär **det svenska samhällets grundläggande demokratiska värden** enligt dig?
 - Kan du nämna några?
 - Vilka **konflikter** tror du kan uppstå mellan dessa demokratiska värden och de mänskliga rättigheterna?
- Under rättigheter och skyldigheter i läroplanen står det att ”det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen ska dessutom bedrivas i **demokratiska arbetsformer** och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet.” (GY11, s. 6)
 - Vad anser du är **demokratiska arbetsformer**?
 - Berätta om de **demokratiska arbetsformer du aktivt använder** dig av?
 - Anser du att det finns det några hinder för tillämpningen av demokratiska arbetsformer i verksamheten? Vilka i sådana fall?
- I läroplanen står det om att eleverna har demokratiska rättigheter och skyldigheter i skolan.

- Vad anser du är de demokratiska rättigheterna som eleverna har?
- Vad anser du är de demokratiska skyldigheterna som eleverna har?

Tema 2: Tillämpningen av begreppet demokrati i verksamheten

- Hur förhåller du som lärare dig till eleverna i klassrummet?
- I läroplanen står det att ”utbildningen ska **förmedla** och **förankra** respekt för de mänskliga rättigheterna och de **grundläggande demokratiska värderingar** som det svenska samhället vilar på.” (GY11, s. 5)
 - Hur **förmedlar** du som lärare **respekt** för **demokratiska värderingar till eleverna**?
 - Hur **förankrar** du som lärare **respekt** för **demokratiska värderingar hos eleverna**?
 - Kan du ge exempel på hur du går tillväga?
 - Får elever vara odemokratiska
 - På vilket sätt?
 - Hur går du tillväga om en elev bryter mot det du anser är demokratiska värden i skolan?
 - Under övergripande mål för kunskaper står det att ”det är skolans ansvar att varje elev har förutsättningar för att delta i **demokratiska beslutsprocesser i samhällsliv och arbetsliv.**” (GY11, s. 10)
 - Hur förbereder du eleverna för att delta i demokratiska beslutsprocesser i **samhällsliv och arbetsliv**?

Tema 3: Motiveringen av begreppet demokrati i verksamheten

- Läroplanen GY11 inleds med formuleringen ”skolväsendet vilar på demokratins grund.” (GY11, s 5)
 - Vilka **skäl** finns det **enligt dig** till att arbeta med **demokratiska värderingar**?
- Vad är det primära som du försöker **förmedla** till eleverna när det kommer till begreppet demokrati?
- Är det något du vill tillägga om begreppet demokrati?